

Vergaderjaar 2011–2012

**21 501-08**

**Milieuraad**

**Nr. 403**

**VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG**

Vastgesteld 30 januari 2012

<sup>1</sup> Samenstelling:

Leden: Dijkzma (PvdA), Van Gent (GroenLinks), Snijder-Hazelhoff (VVD), voorzitter, Slob (ChristenUnie), Haverkamp (CDA), Aptroot (VVD), Samsom (PvdA), Paulus Jansen (SP), Graus (PVV), Ouwehand (PvdD), De Rouwe (CDA), Bashir (SP), De Mos (PVV), Van Tongeren (GroenLinks), Monasch (PvdA), Van Dekken (PvdA), Dijkgraaf (SGP), Van Veldhoven (D66), Koolmees (D66), ondervoorzitter, De Jong (PVV), Leegte (VVD), De Caluwé (VVD) en Holtackers (CDA).

Plv. leden: Groot (PvdA), Braakhuis (GroenLinks), Houwers (VVD), Wiegman-van Meppelen Scheppink (ChristenUnie), Koopmans (CDA), Lucas (VVD), Smeets (PvdA), Van Gerven (SP), Bontes (PVV), Thieme (PvdD), Van Bochove (CDA), Ulenbelt (SP), Agema (PVV), El Fassed (GroenLinks), Plasterk (PvdA), Jacobi (PvdA), Van der Staaij (SGP), Van der Ham (D66), Verhoeven (D66), Van Bommel (PVV), Lodders (VVD), De Boer (VVD) en Van der Werf (CDA).

<sup>2</sup> Samenstelling:

Leden: Van Bommel (SP), ondervoorzitter, Van der Staaij (SGP), Ormel (CDA), Ferrier (CDA), Eijssink (PvdA), Van Dam (PvdA), Knops (CDA), voorzitter, De Rooon (PVV), Jansen (SP), Voordewind (ChristenUnie), Ten Broeke (VVD), Ouwehand (PvdD), Bontes (PVV), Groot (PvdA), Braakhuis (GroenLinks), Nieuwenhuizen (VVD), Schouw (D66), El Fassed (GroenLinks), Hachchi (D66), Dijkhoff (VVD) en Driessen (PVV).

Plv. leden: Irrgang (SP), Dijkgraaf (SGP), Bruins Slot (CDA), Omtzigt (CDA), Samsom (PvdA), Timmermans (PvdA), Elissen (PVV), Van Raak (SP), Wieldraaijer (PvdA), Hennis-Plasschaert (VVD), Thieme (PvdD), Hernandez (PVV), Dijkers (PvdA), Dezentjé Hamming-Blumink (VVD), Van Veldhoven (D66), Van Tongeren (GroenLinks), Pechtold (D66), Huizing (VVD), Kortenoeven (PVV), Jacobi (PvdA) en Azmani (VVD).

De vaste commissie voor Infrastructuur en Milieu<sup>1</sup> en de vaste commissie voor Europese Zaken<sup>2</sup> hebben op 14 december 2011 overleg gevoerd met staatssecretaris Atsma van Infrastructuur en Milieu over:

- **de brief van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu d.d. 30 november 2011 inzake de geannoteerde agenda EU Milieuraad 19 december 2011 (21 501-08, nr. 393);**
- **de brief van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu d.d. 26 oktober 2011 inzake het verslag van de EU Milieuraad van 10 oktober 2011 (21 501-08, nr. 389);**
- **het EU-voorstel: Routekaart Resource Efficiënt Europe COM (2011) 571 d.d. 22 september 2011 (2011Z18206);**
- **de brief van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu d.d. 25 oktober 2011 inzake de toezegging van het advies van de advocaat-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie over ETS Luchtvaart (21 501-08, nr. 388);**
- **het EU-voorstel: Verordening Bewakings- en rapportagesysteem uitstoot van broeikasgassen COM (2011) 789 d.d. 30 november 2011 (2011Z24635);**
- **de brief van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu d.d. 22 november 2011 over de stand van zaken met betrekking tot het Europees Emissiehandelssysteem Luchtvaart (31 936, nr. 102);**
- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 31 oktober 2011 inzake het fiche inzake de mededeling: Stappenplan voor efficiënt hulpbronnengebruik in Europa (22 112, nr. 1250).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Infrastructuur en Milieu,  
Snijder-Hazelhoff

De voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken,  
Knops

De griffier van de vaste commissie voor Infrastructuur en Milieu,  
Sneep

**Voorzitter: Koolmees**  
**Griffier: Van der Sommen**

Aanwezig zijn vijf leden der Kamer, te weten: Koolmees, Leegte, Samsom, Van Tongeren, Van der Werf.

en staatssecretaris Atsma van Infrastructuur en Milieu, die vergezeld is van enkele ambtenaren van zijn ministerie.

De **voorzitter**: Welkom. Ik stel een spreektijd van vijf minuten voor met twee interrupties in tweevoud. Als er veel tijd over is, zal ik vandaag heel coulant zijn.

De heer **Leegte** (VVD): Voorzitter, ik heb nog zo mijn tekst lopen inkorten en nu behandelt u ons zo coulant, waarvoor dank.  
Voorzitter. In alle stilte heeft de klimaattop in Durban plaatsgevonden. Geheel volgens verwachting kwam daar niks uit. Er zijn de afgelopen jaren tientallen miljarden besteed aan goedbedoelde subsidies, allemaal om CO<sub>2</sub>-uitstoot te verminderen. Er zijn talloze campagnes gevoerd om de wereld bewust te maken van het naderend onheil. En het resultaat is dat wij in 2035 maximaal 33 gigaton CO<sub>2</sub> mogen uitstoten. Wij gaan 64 gigaton uitstoten. Dat is twee keer zoveel. Het heeft dus niets geholpen. Laat ik vooropstellen dat ik het een gemiste kans vind dat de wereldgemeenschap niet in staat is om serieuze afspraken te maken over CO<sub>2</sub>-uitstoot, want met CO<sub>2</sub> veranderen wij onherroepelijk de samenstelling van de atmosfeer. Dat kan niet de bedoeling zijn. Het klimaat verandert. De temperatuur stijgt, net als de zeespiegel. Dat het verminderen van de CO<sub>2</sub>-uitstoot niet lukt, moeten wij ons aantrekken. De VVD ziet het mislukken van Durban vooral als een grote kans. Het biedt ons namelijk de mogelijkheid om uit het vastgeroeste denken van Kyoto te stappen. Wij zaten als bange konijnen gevangen in de koplampen van de auto en nu komt de kans om te ontdekken dat groei en uitstoot van CO<sub>2</sub> automatisch aan elkaar verbonden zijn. Zolang dat zo is, zal het ons niet lukken andere landen op te leggen minder CO<sub>2</sub> uit te stoten.

De heer **Samsom** (PvdA): Als de VVD het mislukken van Durban en het vastlopen van Kyoto als een grote kans ziet voor de toekomst en dat dus als positief beoordeelt, wat is dan het politieke oordeel van de VVD over de inzet van deze staatssecretaris, die alles heeft gedaan om Durban te laten lukken en Kyoto te laten voortbestaan?

De heer **Leegte** (VVD): Zoals ik al aan het begin zei, moeten wij niet te veel drukken op extra, eenzijdige afspraken vanuit Europa. De economie van Europa besloeg tijdens Kyoto 25% van de wereldeconomie. Dat wordt 7%. De invloed van Europa is klein. Wij hebben dat altijd gezegd. Europa moet geen alleingang inzetten. Dat is allemaal niet gebeurd. Dat is dus goed. Nu er verder geen vervolg komt, waarvan ik snap dat de heer Samsom dat vervelend vindt, is er een kans om uit dat angstdenken en de stilstand te stappen. Dat is alleen maar goed voor ons.

De heer **Samsom** (PvdA): Het gaat niet over mijn fractie, maar over de VVD-fractie, een coalitiefractie, en haar politieke oordeel over het gevecht dat deze staatssecretaris heeft geleverd in Durban om wel een resultaat te bereiken. Als de heer Leegte nu zegt dat het goed is dat er geen resultaat is bereikt, dan zegt hij dat het goed is dat de staatssecretaris heeft gefaald. Is dat zijn politieke oordeel over wat deze staatssecretaris daar heeft gedaan?

De heer **Leegte** (VVD): Ik begrijp de Partij van de Arbeid. Zij denkt dat er ruzie is tussen VVD en CDA, dat er tweespalt is of dat wij het niet met

elkaar eens zijn. Dat is geenszins het geval. De staatssecretaris heeft precies gedaan wat wij in het regeerakkoord hebben afgesproken. Hij heeft zich keurig gehouden aan de afspraken binnen Europa. Als wij terugkijken op het resultaat, dan kunnen wij niet anders dan constateren dat daar niets uit is gekomen. Nu kunnen wij wel zitten sikkeneuren en ik kan mij voorstellen dat mensen die in het verleden geroepen hebben «pas op, de wereld vergaat; wij houden het niet langer droog voor onze achterkleinkinderen», iets moeilijks hebben uit te leggen, maar ik denk dat het een kans is. Dus laten wij kijken naar de werkelijkheid. Laten wij bezien wat er in de wereld gebeurt. CO<sub>2</sub> is onherroepelijk verbonden aan economische groei, op dit moment. Zolang dat het geval is, stoten wij 64 gigaton uit in plaats van 33 gigaton. Dat is twee keer meer dan is afgesproken. Dat kun je leuk of vervelend vinden. Ik heb daar geen mening over. Ik ben daar niet triomfantelijk over. Ik constateer dat alleen. Ik zeg: laten wij ervoor zorgen dat wij ons richten op een groene economie, dat wij goede dingen doen waarmee wij geen CO<sub>2</sub> uitstoten en dat wij daarin een concurrerende economie worden. Die kans ligt nu voor ons, ondanks het harde werk van de staatssecretaris.

De heer **Samsom** (PvdA): Ik concludeer dat de VVD blij is dat de onderhandelingen over een klimaatakkoord vastgelopen zijn. In het regeerakkoord, waar de VVD haar handtekening onder heeft gezet, staat dat er een wereldwijd klimaatakkoord zou moeten komen. Deze staatssecretaris heeft conform dat regeerakkoord gehandeld. Dan kan ik alleen maar constateren dat het praatje dat de VVD nu houdt, puur voor de bühne is, lucht is of in ieder geval politiek volstrekt irrelevant is geworden.

De heer **Leegte** (VVD): Ik begrijp de Partij van Arbeid. Als oppositiepartij zou ik ook dit soort retoriek uitslaan, maar het is te gemakkelijk. De staatssecretaris heeft zijn best gedaan. Voor ons heeft hij gedaan wat hij heeft gedaan en dat is goed. Er is uiteindelijk niks uitgekomen. Dan kun je zitten sikkeneuren – dat is de afdeling van de heer Samsom – of je kunt zeggen dat er nu een enorme kans is om eindelijk de kerk weer eens in het midden neer te zetten en te bekijken hoe wij groen kunnen gaan groeien. Laten wij in godsnaam uit dat angst- en stilstandsyndroom van het Kyoto-protocol stappen.

Voorzitter. Wij moeten onherroepelijk naar een andere manier om te groeien, want als wij laten zien dat wij succesvoller zijn met economische groei en tegelijkertijd een lagere CO<sub>2</sub>-uitstoot, dan zullen andere landen ons vanzelf volgen. Dat is de goede weg. Nu er duidelijkheid is over die uitkomst van een vervolg op Kyoto, is er ruimte ontstaan om binnen Europa te kijken naar een evaluatie van het ETS. Zou de staatssecretaris de evaluatie van het ETS willen agenderen, zodat wij daar volgend jaar een goede discussie over kunnen houden en kunnen kijken hoe wij ervoor kunnen zorgen dat het ETS zich richt op groene investeringen en niet drukt op de economische groei in Europa?

Wij moeten stimuleren dat er op biokerosine wordt gevlogen. De KLM wil en kan dat. Wij moeten niet een eenzijdig Europees ETS voor de luchtvaart in het leven roepen. Welke orthodoxe en onorthodoxe middelen ziet de staatssecretaris om de invoer van dat eenzijdige ETS tegen te gaan? Onder de huidige omstandigheden zal het daardoor enkel duurder worden in Nederland en Europa om te vliegen. Daardoor wordt er uiteindelijk gevlogen vanaf andere bestemmingen met omleidingsroutes, zodat er meer CO<sub>2</sub> wordt uitgestoten en zal er sprake zijn van minder economische groei. Ik overweeg hierover een motie in te dienen.

Ik kom op het zwavelgehalte in scheepsbrandstoffen. Welk ontwikkelgedrag verwacht de staatssecretaris hierbij? Dit maakt Europese zeeën schoner en dat is goed, maar het drukt ook activiteit weg naar Singapore en andere bunkerhavens in de wereld. Wat is het effect van het eenzijdig aangaan van de afspraken van de International Maritime Organization (IMO)? Wat

draagt dit volgens de staatssecretaris bij aan het economisch herstel van Europa? De VVD wil een schone economie, maar die moeten wij niet bewerkstelligen door ons eigen stoepje schoon te vegen en problemen elders in de wereld te verergeren. Voordat je het weet, worden wij namelijk van een gidsregio een museumdorp. Dat is niet ons beeld van de toekomst.

De biodiversiteit. De staatssecretaris wil het signaal afgeven dat biodiversiteit ons veel oplevert. Kan hij concreet aangeven wat zij ons oplevert? Is dat in geld uit te drukken of zijn het immateriële zaken? Hoe meet de staatssecretaris die eventuele immateriële opbrengst?

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Allereerst excuses voor mijn licht verlate komst. Ik heb de nieuwe treindienstregeling duidelijk nog niet onder de knie.

In het betoog van de VVD wordt gepleit voor een ontkoppeling van CO<sub>2</sub>-uitstoot en de groei en in het regeerakkoord staat: geen koppen boven op Europese afspraken. De heer Leegte pleit er nu voor om helemaal van afspraken over het ETS en het zwavelgehalte af te stappen. Kan hij mij uitleggen of de nieuwe lijn van de VVD is: van de Europese afspraken over milieu af?

De heer **Leegte** (VVD): Nee. En dat is ook niet wat ik zeg.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Ik heb toch duidelijk gehoord dat de heer Leegte zegt van de ETS-afspraken af te willen. Ik hoor hem ook zeggen dat hij af wil van afspraken om het zwavelgehalte in scheepsbrandstof een heel klein beetje te verlagen. Of heb ik dat niet gehoord en wil hij de Europese afspraken gewoon handhaven?

De heer **Leegte** (VVD): Dat heeft mevrouw Van Tongeren niet gehoord. Ik heb gevraagd wat het effect ervan is als wij eenzijdig het ETS gaan hanteren. Als wij een en ander wegdrukken, moeten wij dat niet doen. Mijn vraag is hoe dat zit met het vraagstuk van de biobrandstoffen en of wij ons eigen stoepje schoonvegen dan wel of de wereld daar beter van wordt. Ik heb nog geen oordeel gegeven. Dat komt ongetwijfeld in tweede termijn.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Dan is mijn vraag aan de heer Leegte: wat is de positie van de VVD ten aanzien van de Europese afspraken? Moeten wij ons niet gewoon aan de Europese afspraken houden? Is de VVD dat niet met mij eens?

De heer **Leegte** (VVD): De VVD is goed voor haar handtekening. Daar doen wij dus ook niets aan af, ook niet ten aanzien van Europese afspraken. Wij zeggen: geen kop erop, en doen zoals wij hebben afgesproken. Wij zijn een betrouwbare partij. Bij natuurlijke hulpbronnen is efficiëntie belangrijk, maar zij is onvolgende. Wij weten dat ongeveer 30% van het water en de energie wordt gebruikt tijdens het productieproces, waar de richtlijn zich vooral op richt, maar 70% zit bij de consumptie van goederen. Als wij er echt werk van willen maken, moet het uiteindelijk dus gaan om gedragsverandering. Europa moet zich ten eerste vooral richten op het voltooiën van de interne markt. Ten tweede moet het zich richten op grensoverschrijdende problematiek en ten derde op het benutten van schaalvoordelen. Graag hoor ik van de staatssecretaris hoe efficiënt gebruik van hulpbronnen zich verhoudt tot biologische producten. Biologische asperges uit Peru worden bijvoorbeeld ingevlogen. Dat heeft natuurlijk niks met duurzaamheid of efficiëntie te maken. Sowieso heeft biologisch niet zo veel met duurzaamheid te maken. Hoe ziet de staatssecretaris dat in het licht van

de efficiencyrichtlijn, die de VVD uitermate belangrijk vindt, zeg ik ook tegen GroenLinks?

Wij moeten wel toe naar een gelijk speelveld en normen, bijvoorbeeld voor recycling. Hoe gaat de staatssecretaris dat aanpakken? Ik lees nu dat het afleiden van de routekaart een leuk praatpapier is met vooral goede bedoelingen. Dat is voor een deel waar maar niet helemaal. Hoe kan de routekaart volgens de staatssecretaris bijdragen aan een schone economie?

De heer **Samsom** (PvdA): Voorzitter. Voor de aankomende Milieuraad beperk ik mij tot één onderwerp: de appreciatie – zoals de staatssecretaris dat zelf zo mooi omschrijft – van het akkoord van Durban. Dat zal namelijk nog enig vervolgoverleg in EU-verband vergen. Laat ik eens bij het EU-verband beginnen. Daarna kom ik vast bij het Nederlandse verband, want ook daar heeft de staatssecretaris inmiddels te maken met een ingewikkeld speelveld, concludeer ik uit de bijdrage van mijn VVD-collega. Allereerst, wat is er precies afgesproken in Durban? Dat is een doorpraatovereenkomst tot 2015 met het zicht op iets wat «legal force» – whatever that may be – zou moeten hebben in 2020. Het is ingewikkeld om daar optimistisch van te worden. Ik kan mij voorstellen dat je gedurende de week in Durban of tijdens het high-levelsegment, dat zo'n beetje twee keer zo lang werd dan bedoeld, zeker als je de onderhandelingsuren in de nacht meetelt, een paar keer denkt: dit is einde oefening. In dat licht is een resultaat dat voor de poorten van de hel is weggesleept, natuurlijk best mooi. Maar als je er vervolgens nuchter naar kijkt, staat er feitelijk heel erg weinig. En wat er staat, moet met verve worden vastgehouden en verdedigd. Er staat bijvoorbeeld dat het Kyotoprotocol wordt verlengd. Dat is eigenlijk het enige concrete, want wat er in 2015 zal liggen en welke bindende afspraken moeten worden gemaakt voor 2020, hoe bindend dan ook, weten wij nog niet. Het enige concrete resultaat dat wij zouden kunnen destilleren uit Durban, is dat het Kyotoprotocol een tweede commitmentperiode krijgt, waarbij wij niet precies weten wat de commitments in het tweede Kyotoprotocol zijn. Althans, er zijn getallen genoemd. Worden die ook bindend gemaakt en, zo ja, hoe en wanneer dan?

Dat vraag ik met name naar aanleiding van het nieuws van gisteren, want in de brief van de staatssecretaris staat nog: «Japan, Canada en Rusland hebben aangegeven geen tweede verplichtingenperiode aan te willen gaan.» Nou, het is een tikje erger geworden. Canada heeft aangegeven zich te zullen onttrekken aan de eerste commitmentperiode, want het stapt uit het Kyotoprotocol. Doen Japan en Rusland dat dan ook? Het lijkt mij voor Rusland financieel niet zo aantrekkelijk, want het verdient eraan. Voor Japan lijkt het mij financieel neutraal, maar ik kan mij internationaal geopolitiek voorstellen dat het zich beraadt. Dat zou ernstig zijn. Dan blijft de EU achter met zijn eigen Kyotoprotocol. Dat is dan een merkwaardige naam voor een verdrag waar alleen nog maar EU-landen aan meedoen. Wat is dan de inzet van de EU om door te gaan? Ik kom daar zo meteen op terug.

De heer **Leegte** (VVD): De vergadering verloopt niet helemaal in blokjes, maar bestaat uit één onderdeel. Ik zal mijn interruptie dus nu plaatsen. De heer Samsom constateert terecht dat een aantal landen niet meer meedoet en dat het dus alleen nog maar gaat over Europa. Als wij met z'n allen weten dat de economie van Europa nog maar 7% van de wereld economie uitmaakt in 2050, wat is dan voor hem nog het nut van een Kyotoprotocol en van CO<sub>2</sub>-verminderende maatregelen in Europa? Als wij weten dat wij een verdubbeling krijgen van de CO<sub>2</sub>-uitstoot, onder het huidige regime, toen wij dachten dat Canada nog mee zou doen, welke effecten verwacht de heer Samsom dan op de CO<sub>2</sub>-uitstoot in de wereld?

De heer **Samsom** (PvdA): In tegenstelling tot de VVD, zijn wij niet van mening dat CO<sub>2</sub>-uitstoot eindigt bij de grenzen van Europa. Het is een wereldwijd probleem. Het Kyoto-protocol is ons wereldwijde commitment aan die reductie van de CO<sub>2</sub>-uitstoot. Europa kan nu ook zeggen dat het zich aan het Kyoto-protocol onttrekken, maar wij hebben tot 2020 nog altijd onze eigen afspraken lopen. Voor ons eigen CO<sub>2</sub>-beleid zal dat dus niets uitmaken. Het verschil is dat, als je het Kyoto-protocol stopt, je ook het internationale streven naar een wereldwijd verdrag stopt. Als de heer Leegte dat wil, moet hij nu een motie indienen waarin hij deze staatssecretaris opdraagt om zich net als Canada aan het Kyoto-protocol te onttrekken en zodoende het wereldwijde klimaatakkoord onderuit te trekken. Dat is namelijk de portee van deze interruptie en de hele inbreng in eerste termijn van de heer Leegte. Als hij consequent is in zijn eigen betoog, dan zal hij die motie moeten indienen. Dan zullen wij kijken hoe dat verder afloopt. Misschien steunen wij haar nog wel. Je weet nooit wat er dan gebeurt.

De heer **Leegte** (VVD): Ik ben dankbaar voor het advies van de PvdA, maar dat is niet mijn vraag. Mijn vraag is: hoe ziet de Partij van de Arbeid dat? De economie van Europa zal 7% van de wereldeconomie uitmaken. Als de tien kleine negertjes zich terugtrekken uit het Kyoto-protocol, wat is dan het effect op de wereldwijde CO<sub>2</sub>-uitstoot? Hoe zit het dan met het verhaal van de heer Samsom over het redden van de wereld? Ik heb het niet over wat wij moeten doen. Dat komt in tweede termijn als wij politieke oordelen vellen. Mijn concrete vraag is: hoe ziet de heer Samsom dat voor zich? Is het reëel dat wij de CO<sub>2</sub>-uitstoot gaan reduceren in wereldverband?

De heer **Samsom** (PvdA): Nee, daar ben ik ook zo ongerust over. Maar dit is niet mijn probleem of het probleem van de heer Leegte; wij zitten samen in dit schuitje. Dat schuitje heet: planeet aarde. Als de heer Leegte dolblij is dat het bootje omkiepert, dan gun ik hem zijn lol, maar het bootje kiepert. Zijn kinderen hebben daar last van en die van mij ook. Overigens is dat dus onze gezamenlijke inzet. De vraag is dus op welke manier wij nog effectief bijdragen aan een wereldwijde aanpak van de klimaatverandering. Ik ken één manier die daar niet effectief aan bijdraagt en dat is de manier van de VVD, namelijk het Kyoto-protocol onderuit trekken, daarmee heel het akkoord van Durban onderuithalen, de onderhandelingen tot 2015 waardeloos maken of eigenlijk meteen staken en in 2020 in ieder geval zeker weten dat er geen wereldwijde klimaatafspraken zijn om de CO<sub>2</sub>-uitstoot te reduceren. Als de VVD dat wil, moet zij vooral haar gang gaan, maar het is niet mijn gang. Absoluut niet. Wij blijven proberen om een wereldwijd klimaatakkoord af te spreken omdat het de enige manier is om de toekomst van komende generaties veilig te stellen. Als de heer Leegte een betere manier weet, «be my guest».

De heer **Leegte** (VVD): Ik heb niet gezegd dat de VVD van het Kyoto-protocol af wil, maar dat wij nu de kans hebben om naar groene groei toe te gaan. Als je eraan blijft vasthouden dat Europa ervoor moet zorgen dat wij de CO<sub>2</sub>-uitstoot in de wereld gaan verminderen, wat de PvdA wil, dan komt de economie nog verder tot stilstand en zal de economie ergens anders groeien met alle CO<sub>2</sub>-uitstoot van dien. Dat levert ons dus geen geld op om onze ouderen en het onderwijs te kunnen betalen, geen banen en een slecht milieu. Laten wij dus slimme dingen doen voor groene groei. Als de PvdA daarin mee wil gaan, hebben wij een mooie deal. Als zij zegt dat wij met z'n allen vanuit Europa, wiens economie 7% van de wereldeconomie zal omvatten, de wereld moeten gaan redden, dan liggen onze meningen inderdaad ver uit elkaar en leeft een van ons beiden in fantasialand, maar dat is niet de VVD.

De heer **Samsom** (PvdA): Ik ben de VVD kwijtgeraakt, want zonet zei zij: ik wil helemaal niet van het Kyoto-protocol af. Maar in haar eerste termijn legde zij een causaal verband tussen het mislukken van het Kyoto-protocol en de nieuwe kans die zich voordeed en die iets met groene groei inhield of zo. Er was in ieder geval optimisme bij de VVD. Als de heer Leegte nu zegt niet te willen dat het Kyoto-protocol mislukt, dan wil hij ook die nieuwe kans niet. Dat mag, maar ik weet niet wat zijn betoog dan überhaupt nog waard is.

Voorzitter. Hoe gaat dit nu verder volgens de staatssecretaris? Op welke manier maken wij de tweede commitmentperiode van het Kyoto-protocol zo snel mogelijk hard met zo min mogelijk afvallers? Op welke manier streven wij naar de internationale klimaatafspraken in 2015? Wat zijn de kansen dat legal force daadwerkelijk een legally binding agreement gaat worden? Volgens mij hebben die laatste woorden waarde in een internationaal verdrag. Legal force is weer een nieuwe uitvinding om het met z'n allen oneens te zijn over de vraag of je het eens bent.

Ik wil ook een politiek oordeel van de staatssecretaris over het feit dat zijn coalitiepartners er niet meer zijn, afgezien van zijn eigen partij. Ik moet de bijdrage overigens nog afwachten, maar ik heb er veel vertrouwen in dat dat goed komt. Voor de rest steunt de staatssecretaris voor zijn mandaat in Europa nog op 21 zetels. Dat is erg weinig om in een democratie goed te kunnen functioneren. Ik zeg het ook tegen mijn buur. Wat doet die als deze staatssecretaris straks weer naar Europa gaat om te vechten voor een Kyoto-protocol en een internationale overeenkomst in die lijn, die de VVD kennelijk helemaal niet wil? Ik ben benieuwd hoe deze staatssecretaris daarin staat, want dat lijkt mij een ingewikkelde positie.

Ik wil het nog hebben over een paar dingen waar wij zelf een meer dan gemiddelde invloed op hebben: het groene klimaatfonds. Dat heeft veel te maken met de Nederlandse inzet. Gaat Nederland daarmee door en, zo ja, op welke manier? Dan heb ik nog een vraag over ETS en luchtvaart. Europa heeft in Durban met succes gevochten tegen zinnetje die ertoe zouden kunnen leiden dat unilaterale afspraken mogelijk zijn om zich te onttrekken aan ETS voor de luchtvaart. Europa heeft dat gedaan, namens deze staatssecretaris, neem ik aan. Ik neem dan ook aan dat de staatssecretaris vanaf nu, consistent met die lijn, ophoudt te suggereren dat wij ons unilateraal onttrekken aan welke Emissions Trading Schemes dan ook, omdat er wereldwijd nog niks geregeld is. Nee, Europa heeft gevochten voor een Europese toepassing daarvan en zal dat blijven doen. Ik hoop dat de staatssecretaris dat ook blijft doen in lijn met die Europese inzet en dat hij dus geen uitstapjes maakt naar KLM-diners.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Naar mijn idee draait de PvdA toch iets heen om de eigen appreciatie van de top in Durban. Ik meen mij een tweet te herinneren waarin de heer Samsom met een knipoog naar de eurocrisis stelde dat het optreden van mevrouw Hedegaard zo effectief was. Waar bestaat die effectiviteit dan uit?

De heer **Samsom** (PvdA): Dat is een bijna existentiële vraag, want op de top waar Europa eindelijk liet zien wat het waard is, met een Europees Commissaris die een mandaat had en de persoonlijke kracht en inzet om dat mandaat waar te maken, werd teleurstellend weinig resultaat bereikt. Ik hoop dat andere omstandigheden daartoe hebben geleid, want anders zou het wel een heel existentieel probleem zijn. Ik heb bewonderend gekeken naar het optreden van mevrouw Hedegaard en daarmee naar het optreden van de hele EU, die dat optreden mogelijk maakte. Daarbij is de Poolse voorzitter, waar ik mijn hart voor vasthield, kennelijk overruled of heeft die kennelijk besloten zich in dat lot te schikken en de Commissaris gewoon op pad gestuurd. Ik ben daar erg blij mee. Dat toont aan wat Europa vermag als wij Europa inrichten zoals het ingericht hoort te worden, niet intergouvernementeel, althans niet als het er echt om gaat

bij brede zaken, maar via een sterke Commissaris die dingen kan regelen, al is dat tot nu toe nog te weinig waard gebleken.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Dit klinkt voor mij als een waardering van de inspanning en het optreden van iemand, maar op het wereldpolitieke niveau gaat inspanning gepaard met resultaat. Daar gaat het uiteindelijk om. Daar wil ik de heer Samsom nog graag over horen. Wat is de effectiviteit ten opzichte van welk resultaat? En hoe apprecieert hij dat?

De heer **Samsom** (PvdA): Dat heb ik eigenlijk al gezegd. Het resultaat is dat er nog iets is. Wij zijn dus niet in een totale kladderadatsch terechtgekomen met een ondergang van welke wereldwijde klimaatonderhandeling dan ook. Dat lag op de loer. Het resultaat is dat dat niet gebeurd is. Overigens ligt er dankzij met name mevrouw Hedegaard een tweede commitmentperiode van het Kyoto-protocol, ten minste als niet nog meer kaarten uit het kaartenhuis worden getrokken na de Canadese kaart.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Dus wat de PvdA betreft, is de top in Durban niet mislukt?

De heer **Samsom** (PvdA): «Lukken – mislukken» ligt ingewikkeld. Die dichotomie kan bij dit soort toppen echt niet meer, heb ik inmiddels begrepen. Maar hij is niet totaal mislukt, nee.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Voorzitter. Durban staat centraal op de voorbereiding van de Milieuraad. Zal dat ook zo zijn op de daadwerkelijke Milieuraad over een paar dagen? Er is immers al heel erg veel gewisseld. De top in Durban was een bijzondere. Hij stevende af op een mislukking. Er is doorgezet met een goede rol van Europa. Tot welk resultaat heeft dat geleid? Met de uitkomst wordt vooruitgeblikt naar de toekomst. Daarin wordt nog steeds afgestevend op een mondiaal bindend akkoord. Het CDA is daar tevreden mee. Het had natuurlijk allemaal nog veel beter gekund en het is heel vervelend dat landen zich terugtrekken, maar wij stevenen af op een mondiaal bindend akkoord en gaan voorlopig binnen het Kyoto-protocol door. Het CDA had wel graag gezien dat er al een inhoud was vastgesteld voor het akkoord. Op welke punten gaat dat akkoord vastgesteld worden? Welke rol speelt de Europese Unie bij de verdere invulling en uitwerking daarvan?

Een ander positief punt is dat er een nieuwe coalitie is ontstaan tussen ontwikkelingslanden, Afrikaanse landen en kleine eilandstaten enerzijds en Europa anderzijds. Dat is heel belangrijk, want daarmee komen China en India alleen te staan, die tot nu toe diezelfde coalitie aanvoerden. Op welke wijze gaat Europa zich inzetten om deze coalitie de komende jaren te versterken en het isolement van de grote vervuilers verder aan te zetten? Dat hoor ik heel graag van de staatssecretaris. Het is jammer dat de financiële waardering van bossen wat onderbelicht is geweest. Wat gaat de EU op dit punt verder doen? Ik hoor graag wat de betekenis van het klimaatfonds is voor Nederland. Graag krijg ik een toelichting op het digitaal platform voor bedrijven, waar de staatssecretaris het over had. Hoe ziet hij dat?

Over scheepvaart en luchtvaart is veel gezegd in Durban. Wereldwijd is het animo daarbij minder dan in Europa. Het CDA is van mening dat een level playing field in de wereld zowel voor scheepvaart als luchtvaart geborgd moet worden. Dat betekent dat wij de kritische houding van de staatssecretaris delen over de inzet in Europa, maar wij vinden dat er soms wel erg snel wordt gekeken naar de onmogelijkheden van het onder het ETS brengen van zowel scheepvaart als luchtvaart. Er wordt wel erg snel gezegd dat de norm van 3,5% zwavel in de brandstof niet te doen is. In havens zoals Rotterdam en Amsterdam steekt de markt wel zijn nek uit. Die hebben duurzaamheid hoog in het vaandel staan. Weet de staatsse-

cretaris hoe die omgaan met de norm van 3,5% zwavel? Heeft hij waargenomen hoe een en ander in andere havens gebeurt? ETS voor de luchtvaart. Het onderzoeksbureau Bloomberg New Energy Finance stelt dat de kosten voor aanschaf van rechten maximaal 0,5% van de opbrengsten van een luchtvaartmaatschappij bedragen. Gaan wij dan niet te snel mee in de onmogelijkheden van het level playing field? Een mondiaal level playing field blijft voor het CDA immers vooropstaan, maar zijn alle kansen wel voldoende verkend? Biodiversiteit. Ik tipte net de waardering van de bossen al aan. Dat geldt natuurlijk ook voor biodiversiteit. Het onderwerp ecosysteemdiensten krijgt steeds meer aandacht en het begrip «payment» voor ecosysteem-services doet zijn intrede. Wij hebben behoefte aan stevige instrumenten om biodiversiteit daadwerkelijk te handhaven en wellicht weer te herstellen. Hoe kijkt de staatssecretaris hiertegen aan? Bieden de LIFE-subsidies mogelijkheden voor pilotprojecten waarin ecosysteemdiensten verder worden ontwikkeld? Over de grondstoffenstrategie komen wij in het nieuwe jaar nog uitgebreid te spreken als wij het gaan hebben over grondstoffen en afval. Het CDA is blij met de voortvarendheid van Europa op dit punt. Ook voor Nederland vormt dit een speerpunt binnen de duurzaamheidsstrategie. Het CDA roept de staatssecretaris op de Europese strategie te steunen en te versterken. Wij zien hier graag een grotere inzet jegens bedrijven, waar ecodesign, efficiënt grondstoffengebruik, substitutie en recycling nog nauwelijks onderdeel zijn van een echte strategie. Wat gebeurt er op dit punt in de rest van Europa? Er staat een interessante passage in het fiche van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken van 31 oktober over resource efficiency. De Commissie heeft plannen om partijen samen te brengen in een EU resource efficiency platform. Leeft het inderdaad binnen de regering? De toevoeging dat zo'n platform niet gedomineerd moet worden door partijen met gevestigde belangen, omdat dit de transitie zou belemmeren, is ook interessant. Waar wordt aan gedacht? Het CDA is dus erg benieuwd naar de ontwikkelingen op dit punt. Is er eventueel een relatie tussen een EU resource efficiency platform en het voorstel voor een digitaal platform, dat de staatssecretaris in Durban heeft gedaan? Omdat wij grondstoffen zo belangrijk vinden en omdat de delving van grondstoffen een enorme CO<sub>2</sub>-uitstoot met zich brengt, vragen wij ons af of dit onderwerp ook een rol speelde in Durban.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Voorzitter. Ook ik begin met Durban. Ik heb uit de krant vernomen dat Nederland de kleinste delegatie had van alle Europese landen. Hoe beviel het om daar, als tweede agrofoodexporteur en zestiende economie ter wereld, te zitten met zo'n kleine delegatie? Hoe beviel het om daar voor de allereerste keer te zitten zonder Nederlandse Kamerleden? Overigens zal de heer Samsom dat beter weten dan ik. Was dat een gemis of heeft dat de bewegingsvrijheid van de staatssecretaris enorm vergroot? Op deze conferentie is wederom bevestigd dat wij onder de 2° C temperatuurstijging moeten blijven. Dat is behoorlijk curieus, want de staatssecretaris is echt niet om, ook al is hij omringd met vakmensen op ambtelijk niveau. Hoe kun je blijven volhouden dat je onder de 2° C gaat blijven terwijl uit elke berekening die wie dan ook aanlevert, blijkt dat het met de huidige inspanning niet gaat lukken? Het is schizofreen om wederom te bevestigen je onder de 2° C blijft, terwijl je weet dat dat niet lukt. Hoe werkt dat? Hoe ziet de staatssecretaris dat? Houden wij elkaar collectief voor het lapje? Of denkt de staatssecretaris – ik hoop dat hij mij daarvan kan overtuigen – dat wij wel degelijk met de huidige inspanningen op een of andere manier vrijwillig uit deze problematiek kunnen groeien misschien door groene groei? Dat zijn de ideeën van zijn coalitiepartner, de VVD, waarvan ik heel erg geïnteresseerd ben in hoe de staatssecretaris die beziet.

De heer **Leegte** (VVD): Ik ben wel getickled door het realistische betoog van GroenLinks. Het is inderdaad waar dat het een fantasie is dat wij die 2° C-doelstelling vasthouden zoals die ooit geformuleerd is. Maar wat is de betekenis van die conclusie voor GroenLinks?

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): De betekenis van de conclusie van GroenLinks is dat wij als mensheid op deze planeet hopeloos falen. Wij zien een groot milieuprobleem. Dat is aan alle kanten wetenschappelijk vastgesteld. Wij weten wat wij eraan moeten doen om het op te lossen, maar de politici die aan de macht zijn, zijn niet bij machte om daar wat aan te doen. Een groter falen kan ik mij nauwelijks voorstellen.

De heer **Leegte** (VVD): Dat begrijp ik, maar dat is gemakkelijke retoriek. Mevrouw Van Tongeren kan immers makkelijk zeggen: staatssecretaris, doe nou iets. Vervolgens doet hij niks en dan kan zij zeggen: wij hebben niks gedaan. Wat gaat zij zelf doen? Wat is haar oplossing om daar iets aan te doen dan?

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Ik wil de heer Leegte graag nogmaals bedelven onder de verschillende plannen die GroenLinks hiervoor heeft gelanceerd, dan wel die De Groenen in Europa hebben gelanceerd, dan wel die groene organisaties wereldwijd hebben opgesteld. Hij kent deze scenario's.

De heer **Leegte** (VVD): Kan zij voor het debat nu eens drie of twee voorbeelden noemen? Eén is ook al genoeg. Zo hebben wij een concreet beeld van de oplossing van GroenLinks.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Een van de favoriete hobby's van de VVD is een gelijk speelveld. Om te beginnen zouden wij in Nederland bijvoorbeeld eens kunnen kijken naar een gelijk speelveld voor schone en vuile energie. Dat zou mijn eerste suggestie zijn. De tweede is: breng zowel scheepvaart als luchtvaart eens serieus onder het ETS. De derde: maak werk van energiebesparing. Als wij dat alleen al eens doen als begin, dan wordt onze economie versterkt. Dat geeft meer werkgelegenheid. Daarmee zetten wij stappen in de goede richting. GroenLinks is absoluut niet van de categorie die zegt: de patiënt is zwaar ziek, laten wij hem maar opgeven. Daartoe behoort de VVD. Die zegt: wij hebben het een beetje geprobeerd; het werkt niet; laat maar zitten. Hoe langer je wacht, hoe moeilijker en duurder het wordt. Daarom dringt GroenLinks al sinds haar oprichting erop aan om daar snel werk van te maken. Dat doe ik vandaag wederom met plezier.

Omwille van de tijd sluit ik mij aan bij opmerkingen van zowel de heer Samsom als mevrouw Van der Werf. Zij stelden vragen over Durban: hoe werkt dat nou? Van de staatssecretaris wil ik een beschouwing op het volgende. Het doel is 2° C. Wij weten dat dat moet. Hoe komen wij daar? Dan nog even naar Europa. Ik lees in de geannoteerde agenda dat het niet opschiet met het in de klauwen houden van hfk's en cfk's in Europa. Dat zijn sterke broeikasgassen. Wat zijn de voorstellen van de staatssecretaris om dat wat beter aan te pakken?

Staatssecretaris Weekers heeft bij de behandeling van het Belastingplan in de Eerste Kamer gezegd zich hard te willen maken voor een belasting op scheep- en luchtvaartbrandstoffen. Neemt de staatssecretaris die agenda ook mee naar de Milieuraad? Dat lijkt mij een van de plekken om dat eens eventjes scherp aan te zetten. Het is van de zotte dat daar geen enkele belasting op zit en dat deze brandstoffen nog niet op een manier in een klimaatregime gestopt zijn. Ik neem dus aan dat deze staatssecretaris die boodschap meeneemt naar Europa.

Wij krijgen de mening van de advocaat-generaal over het ETS. Wij hebben eerst gehoord van de staatssecretaris: oeh moeilijk, kan niet; er zijn

allemaal landen die vinden dat wij dat niet kunnen doen in Europa; rechtszaken, hoge kosten, allerlei afgezegde contracten. Mijn appreciatie van wat ik lees, is dat dat allemaal behoorlijk meevalt. Hoe kijkt de staatssecretaris daartegen aan? Het gaat maar om een klein beetje van de luchtvaart, namelijk 15% van zijn uitstoot. Committeren wij ons daar nu gewoon aan? Zoals mijn collega Samsom al zei, moeten wij geen haven- of KLM-diners meer hebben, waarop toezeggingen aan de sector gedaan worden.

Ik wil ook graag weten hoe het nu gaat met de zwavel. De vorige keer heeft de staatssecretaris helder gezegd dat wij ons gewoon aan de afspraken houden. Graag een herbevestiging. Ik lees een en ander in de geannoteerde agenda over de export van gevaarlijke chemicaliën wat ik slecht kan plaatsen. Nederland heeft toch ervaring met hoe gruwelijk het mis kan gaan als wij ons niet houden aan de huidige regels? Ik denk dan aan de Europese Verordening Overbrenging Afvalstoffen (EVOA). Ik lees dat het Europees Parlement stelt dat wij die moeten aanscherpen. Als ik de geannoteerde agenda goed begrijp, wil deze staatssecretaris die regels juist wat ontspannen. Hoe zit dat? Hoe kan dat? Waarom zouden wij op dit moment in hemelsnaam naar bepaalde landen stoffen willen exporteren waar een exportvergunning bij moet zitten? Als die landen niet reageren op onze aanvraag voor een exportvergunning, kunnen wij blijkbaar toch gewoon exporteren. Dat lijkt mij de wereld op zijn kop. Ik lees een en ander over het kwikverdrag. Ook daar hebben wij het eerder over gehad. Hoe ver staan wij daarmee? Kwik is een van die nogal gevaarlijke stoffen. Ik lees: de voortgang is niet ver genoeg, maar wij gaan ons er meer voor inspannen. Wat is de exacte Nederlandse inzet? Wanneer hebben wij het qua kwik een beetje op orde?

Mocht de staatssecretaris nog een enkele zinsnede kunnen wijden aan Rio+20, dan ben ik daar ook benieuwd naar. Wat wordt zijn exacte inzet daar? In de geannoteerde agenda lezen wij enkele geruststellende zinsneden. Daar zou ik graag wat meer onderbouwing bij willen hebben.

#### **Voorzitter: Leegte**

De heer **Koolmees** (D66): Voorzitter. Mijn collega Stientje van Veldhoven kan hier niet zijn omdat op dit moment plenair de Landbouwbegroting wordt behandeld. Dat schijnt spannend te zijn. Daarom stel ik in haar plaats een paar vragen over de Raadsconclusies over efficiënt grondstoffengebruik, die op de agenda van de Raad staan. Ook mevrouw Van der Werf had het daar al over. Mevrouw Van Veldhoven zal later uitgebreid op Durban ingaan, maar zij kan er helaas niet bij zijn vandaag.

De routekaart grondstoffengebruik bevat tientallen voorstellen, maar onze zorg is dat de Raadsconclusies uiteindelijk veel vager zullen worden.

Europa moet doorpakken. Wat D66 betreft, komt Nederland daarvoor op. Het BNC-fiche stelt ons niet gerust op dit punt, want doordat wordt uitgegaan van wat haalbaar en betaalbaar is, is de ambitie een beetje laag. Daarom vraagt D66 de regering zich in de onderhandelingen actief in te zetten om meters te maken door in de Raad een aantal afspraken te maken.

De regering moet bepleiten dat alle concrete punten uit de routekaart die zij wel actief kan steunen, die bijdragen aan haar ambities of overeenkomen met bestaand Nederlands milieubeleid, worden opgenomen in het zevende Milieuactieprogramma van de Commissie voor 2012 of dat die punten een eigen uitvoeringsagenda krijgen inclusief een bijbehorende deadline. Daarnaast moet de regering bepleiten dat wordt afgesproken in 2012 een knoop door te hakken over welke grondstoffen het belangrijkste zijn voor Europa en de Commissie op te dragen per 2013 zicht te krijgen op waar wij staan qua efficiënt gebruik van deze grondstoffen en waar wij heen willen, via meetbare indicatoren.

Zij moet ook bepleiten dat de Commissie in de Raadsconclusies gevraagd wordt in 2012 in ieder geval te komen met een ambitieuze Europese inzet op zuinig gebruik van fosfaat en water. De regering moet zich ervoor inzetten dat in de Raadsconclusies een politieke afspraak wordt opgenomen, zoals die in de routekaart stond, namelijk dat per 2020 alle milieubelastende subsidies waar mogelijk worden uitgefaseerd. In 2012 dient een knoop te worden doorgehakt over de definitie van milieuschadelijke of -onvriendelijke subsidies en voorstellen te worden gedaan voor geleidelijke afbouw hiervan, in het verlengde van de toezegging van staatssecretaris Bleker vorige week aan D66 om te onderzoeken hoe de rodedieselregeling kan worden losgekoppeld van specifieke technieken of brandstoffen. Voor energiebelastingen moet de regering bepleiten een minimaal Europees niveau na te streven dat gebruikers prikkelt tot het halen van afgesproken doelstellingen voor 2020. Ik heb dus een aantal concrete vragen gesteld aan de staatssecretaris, met het verzoek die expliciet in te brengen namens Nederland bij de Milieuraad.

**Voorzitter: Koolmees.**

Staatssecretaris **Atsma**: Voorzitter. Onder anderen mevrouw Van der Werf had het over de Europese biodiversiteitsstrategie. De heer Leegte vroeg: wat wil je daarmee en wat betekent het? Wij zijn gisteren voor een deel op onze wenken bediend, als ik de Kamer goed heb gehoord. Gisteren heeft de Taskforce Biodiversiteit en Natuurlijke Hulpbronnen het rapport Groene groei gepresenteerd niet zo ver hiervandaan, namelijk in de toren van VNO-NCW, wat de heer Leegte moet aanspreken. Ik zeg met name in de toren van VNO-NCW omdat het een heel brede coalitie was van ondernemend Nederland. De landbouwsector en bijna alle natuur- en milieuorganisaties hebben gezamenlijk hun ambitie op het gebied van biodiversiteit geformuleerd en in het verlengde daarvan ook voor een deel op het gebied van het gebruik van grondstoffen. De kern daarvan is dat wij in 2020 niet meer van een nettoverlies, nett loss, zouden kunnen spreken. Overigens is dat jaartal niet helemaal toevallig gelet op de Europese agenda en de verschillende routekaarten. Ik heb gisteren in een eerste reactie gezegd dat dat onze ambitie zou moeten zijn op het gebied van biodiversiteit. Als je al zaken moet oppakken die wellicht een concessie verdergaan, dan zou je die hoe dan ook een-op-een moeten compenseren, conform wat de taskforce onder leiding van de heer Alders heeft voorgesteld.

Die lijn wordt ook in Europa voorgesteld. Dat is voor een deel gekwantificeerd in geld, zeg ik mede tegen de heer Leegte, want dat was een specifieke vraag van hem. Ik zou best onze eigen verschillende agenda's, zoals de route naar groene groei een-op-een willen vastplakken aan de routekaart biodiversiteit, die uiteindelijk uitmondt in 2020, maar dat is onverstandig om dat je dan tot drie cijfers achter de komma moet gaan rekenen. Maar als je niet de ambitie realiseert die daaruit spreekt, dan is het verlies niet eens in geld uit te drukken, omdat het een enorm groot verlies is. Volgens mij is de Kamer het op dat punt volstrekt eens met het kabinet.

De biodiversiteitsagenda van Europa is gisteren pas gepresenteerd. Voor zover ik het nu kan beoordelen, komt de ambitie daarvan in hoofdlijnen overeen met de strategie van de commissie-Alders. Die wordt gesteund door het volledige bedrijfsleven in Nederland en de natuur- en milieuorganisaties. Dat wil nog niet zeggen dat het makkelijk is om al die ambities en doelen te realiseren, maar het is goed als dat de stip op horizon is, om die beeldspraak toch maar een keer te gebruiken. Ik ben ervan overtuigd dat wat Europa aan ons voorlegt, daar een-op-een mee spoort. Begin volgend jaar komt er een uitgebreide reactie van het kabinet op de ambities van de

taskforce. Die zal uiteraard een coproductie zijn van de ministeries van EL&I en I en M.

Mevrouw Van der Werf vroeg of de LIFE-bijdragen daar een rol in kunnen spelen. Absoluut. Die zijn daarvoor bedoeld. Er is ook een samenhang met de transitie van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en andere Europese beleidsterreinen. Bij wat er op dit moment al gebeurt op dat vlak, zie je al een stukje van die transitie. Bepaalde onderdelen worden bijvoorbeeld al binnen de Nederlandse landbouw gerealiseerd, juist vanwege die biodiversiteitsdoelstelling. Denk aan projecten met akkerlandbeheer en projecten in de zuidwestelijke delen van Nederland, waar heel goede resultaten geboekt zijn. Collega Bleker voert daar op dit moment in een andere zaal in dit gebouw een debat over. Daar wil ik korthedshalve naar verwijzen. Het gemeenschappelijk landbouwbeleid is niet primair hier aan de orde, maar daar raakt het wel een- en andermaal aan.

Dat geldt overigens ook voor een deel voor wat er in de routekaart over de natuurlijke hulpbronnen wordt gezegd. Ook de Kamer heeft daar verschillende vragen over gesteld. Wat wordt gesteld over de natuurlijke hulpbronnen, spoort een-op-een met wat wij in de duurzaamheidsagenda en in de grondstoffennotitie van het kabinet hebben aangegeven, waarbij het uiteindelijke doel is om in 2050 te komen tot groene groei. Dat kun je alleen maar realiseren als je ook zorg en oog hebt voor (het sparen van) de natuurlijke hulpbronnen. Overigens is dat in zekere zin ook de leidraad en ondertoon geweest van de debatten in Durban, waar wij straks over komen te spreken. Dat kun je immers niet van elkaar ontkoppelen; je moet het aan elkaar koppelen. De discussie over de vermindering van uitstoot van broeikasgassen en die over de toekomst van de aarde hebben alles te maken met de vraag hoe je met de natuurlijke hulpbronnen omgaat. Die opvatting deel ik met de heer Samsom. Kortom, ik kan volgende week absoluut instemmen met de voorliggende Raadsconclusies over de natuurlijke hulpbronnen. Ik ben dat ook van plan. De analyse en de aanpak van de routekaart zoals de Commissie die heeft geformuleerd, kunnen wij voluit steunen.

Om die mijlpaal uit de routekaart te bereiken is wel een integrale, samenhangende visie nodig binnen de verschillende onderdelen van de vlaggenschipinitiatieven van de Europese Commissie. Dat is allemaal gericht op 2020. Per deelterrein kun je natuurlijk een plan van aanpak bepleiten. Dat ga ik nu niet doen. Wij willen de Commissie op dit punt wel steunen in de wetenschap dat er binnen Europa ook collega-lidstaten zijn die daar wat minder positief over zullen zijn. In algemene zin hoopt de Commissie van ons steun te krijgen en die zal zij krijgen. Wij moeten het dan ook niet ingewikkelder maken dan nodig is. Allereerst steunen wij de routekaart van de Europese Commissie. Vervolgens moeten wij kijken of wij daar met de 27 lidstaten één lijn in kunnen trekken. Dat is al ingewikkeld genoeg. Dat geldt zowel voor de routekaart als de biodiversiteitsagenda.

Ik kom op de opmerkingen van D66 over de afbouw van wat als milieuschadelijke subsidies wordt samengevat. Dat is geen nieuw punt, zoals de heer Koolmees ongetwijfeld ook weet. Het is goed dat het wordt opgebracht en dat daar op dit moment in een andere ruimte in dit gebouw met collega Bleker over wordt gesproken. Maar de vraag over welke subsidies het dan gaat, is meteen heel complex. Sommige Kamerleden zeggen immers dat het om de GLB-gerelateerde subsidies gaat, maar als je die koppelt aan de biodiversiteitsdiscussie, dan zie je dat een deel van die bijdragen ook wordt ingezet om de goede landbouwpraktijken en de verduurzaming van landbouw in het algemeen te bevorderen. Die kun je dus ook in een heel andere context plaatsen. In het licht van het totaal aan subsidie-instrumenten dat je vanuit Europa hebt en het nationale fiscale instrumentarium, is het goed om te benadrukken dat Nederland met zijn fiscale agenda in de top drie van Europa staat als het gaat om het

predicaat groen. De heer Jansen is hier niet, maar ik heb daar met hem in andere overleggen een- en andermaal over gesproken. Wij zitten daarmee namelijk nog steeds op 13% tot 14%, wat menige andere lidstaat misschien met jaloezie volgt. In die zin is Nederland wel degelijk een van de voorlopers.

De D66-fractie suggereerde dat ik een bepaald wensenlijstje behoorde in te brengen op de Europese agenda. Ik kan niet een-op-een op al die suggesties ingaan. Ik neem het graag mee. Ik wil daar ook graag later inhoudelijk op terugkomen, omdat ik op dit moment niet kan overzien of de agenda van komende maandag het toelaat dat wij zo specifiek inzoomen op onderdelen van de agenda. Wel ben ik het met de D66-fractie erover eens en in algemene zin ook met de Kamer dat het goed is om kwantitatieve doelen te stellen. Dat is immers de achterliggende gedachte. Als je iets kunt kwantificeren, dan moet je dat ook willen doen. Maar het uitgangspunt blijft dat je rekening moet houden met de specifieke omstandigheden in de verschillende lidstaten. Wat je wilt doen, moet ook haalbaar en betaalbaar zijn. Als je het actieprogramma echter echt wilt kunnen uitvoeren, dan moet je het ook kunnen kwantificeren. Daarom hebben wij op een aantal andere terreinen al of niet via routekaarten proberen duidelijk te maken hoe je dat zou kunnen doen.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Ik heb nog een vraag over de grondstoffen. Ik had gevraagd om een reactie op wat ik had gelezen in de stukken van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken. Hij had het over de oprichting van een EU resource efficiency platform. Ik zou het heel prettig vinden als de staatssecretaris dat in de aankomende Milieuraad oppakt en ons daarna kan vertellen wat de stand van zaken is en hoe wij een dergelijk platform vanuit Nederland kunnen invullen.

Staatssecretaris **Atsma**: Het eerste wat je moet doen, is de gedachte steunen. Dat kunnen wij hier doen, maar belangrijker is om dat maandag in Brussel te doen. Ik ben absoluut bereid om dat te doen. Als je dat doet, leg je tegelijkertijd bij de Commissie de suggestie neer om samen met de lidstaten na te denken over de vraag hoe je daar vorm en inhoud aan geeft. Met de basisgedachte om dat in Europa op te pakken ben ik het eens. Op de vraag hoe je dat moet doen, komen wij dan in een later stadium terug, maar ik neem aan dat de Kamer daar ook suggesties over heeft. De eerste vraag is: wil je dat doen? Absoluut. Daar is geen enkele discussie over.

Over de zwavelrichtlijn heb ik uit de Kamer verschillende geluiden gehoord. Wat nu gedaan wordt, vloeit direct voort uit de IMO-richtlijn. Mevrouw Van Tongeren wees daarop. Alleen kan Europa natuurlijk zelf bepalen hoe die wordt ingevuld. De IMO-richtlijn is een aantal jaren geleden in de steigers gezet. Ik dacht in 2008. Vervolgens heeft Europa gekeken hoe het daarmee omging. Op de kustwateren van met name de Noordzee en de Oostzee is de zwavelbelasting met stip het grootst. Daar heeft de aanpak de meeste prioriteit. Daarom hebben alle Noordzeelanden enkele jaren geleden beslist de IMO-richtlijn op de Noordzeeregio van toepassing te verklaren. Dat geldt ook voor de Oostzee. Dat laat onverlet dat je vanwege het gelijke speelveld in Europa binnen de Milieuraad de vraag aan de orde moet stellen of andere Europese kustwateren hier ook een-op-een zouden moeten worden ondergebracht. Denk bijvoorbeeld aan de Middellandse Zee. Overigens hebben de Verenigde Staten ook grote delen van hun kust aan de IMO-richtlijn aangepast.

Met het verkoopverbod van zwavelhoudende brandstof willen wij absoluut niet verdergaan dan deze richtlijn. Dat ben ik eens met de heer Leegte. Het is goed hier te benadrukken dat wij het volstrekt erover eens zijn dat het probleem moet worden aangepakt waar de concentratie te hoog is, maar Nederland vraagt zich af of een verkoopverbod wel verstandig is. Je moet immers voorkomen dat innovatieve ontwikkelingen

worden geremd. De Kamer heeft daar in het verleden ook op gewezen. Er zijn immers alternatieven, die wellicht kosteneffectiever zijn. Als je hier nu eenzijdig een verkoopverbod van zwavelhoudende brandstoffen zou afkondigen, dan zou je elke innovatieve ontwikkeling op dat terrein meteen stopzetten. Dat lijkt ons niet verstandig. Dat staat echter los van de discussie over de Noordzee. Daarmee blijven wij op het pad dat wij eerder zijn ingeslagen, zeg ik ter geruststelling van mevrouw Van der Werf. Maar wij gaan evenmin verder dan wat Europa van ons vraagt, zeg ik ter geruststelling van de heer Leegte. Men vroeg zich af of wat de scheepvaart wordt gevraagd in relatie tot zwavelhoudende brandstof, wel draagvlak heeft. Het Havenbedrijf Rotterdam heeft zelf ingestemd met deze aanpak. Ook de sector heeft dat eerder gedaan. Vanuit een andere verantwoordelijkheid vind ik het van belang dat dit gebeurt, namelijk vanwege de luchtkwaliteit. De uitstoot van zwavelhoudende brandstoffen is immers een van de grote oorzaken van de verslechterde luchtkwaliteit in het Rijnmondgebied. Daarmee doe ik sommigen wellicht tekort en maak ik het te generiek, maar als ik het heb over het Rijnmondgebied, weet de Kamer wat de relatie is tot de scheepvaart. Het terugdringen van de uitstoot van zwavelhoudende brandstof kan een substantiële bijdrage leveren aan de verbetering van de luchtkwaliteit. Kortom, wij kunnen niet anders dan vasthouden aan de eerder ingezette lijn, die ook een breed draagvlak heeft, maar tegelijkertijd voelen wij niets voor een verkoopverbod, zoals sommigen bepleiten. Bovendien zou dat verdergaan dan wij hebben afgesproken.

De vraag van mevrouw Van Tongeren over de cfk's beantwoord ik bij het onderwerp Durban.

Ik kom op het belangrijkste punt: Durban. Ik heb met belangstelling geluisterd naar de reactie van de Kamer op de uitkomsten. Als je er van een afstand naar luistert, is het de vraag of je er brood van kunt bakken. Maar het stelt mij gerust dat de Kamer daarin niet uniek is. Ik heb met belangstelling gekeken naar de commentaren in de Nederlandse media. Die van maandag heb ik naast die van dinsdag gelegd. Dan zie je ineens dat er toch een verschuiving is. In eerste instantie was er wat minder appreciatie, maar gisteren was er in een aantal commentaren wat meer appreciatie. In het internationale speelveld is er met name in Frankrijk een terughoudende reactie en is er in Duitsland en Engeland veel enthousiasme, zelfs uitbundigheid. In een reactie op zondagochtend om zeven uur of om half acht heb ik gezegd dat ik het resultaat voldoende vind, kijkend naar het vertrekpunt dat veel lidstaten hebben gekozen. Ik heb op enig moment de vergelijking getrokken met de discussie over een glas dat halfvol, halfleeg of zelfs leeg kan zijn. Ik heb ook met belangstelling kennisgenomen van de reacties van met name ngo's. Ik vind het wel merkwaardig dat iedereen aan de vooravond van een conferentie riep dat het niets wordt en dat sommige fracties in de Kamer zelfs zeiden dat ik er niet naar toe hoefde te gaan, en dat er vervolgens, op het moment dat er wel resultaat en overeenstemming is bereikt, wordt gezegd: het is te weinig. Dat kun je altijd zeggen. Maar had het alternatief dan moeten zijn dat je collectief als Europa was weggelopen? Had dat dan wel iets opgeleverd? Vooral dankzij Europa is er wel resultaat behaald. Dat zeg ik in dit geval de heer Samsom na. Je kunt zeggen dat het beter en meer had moeten zijn. Ik vind ook dat het beter en meer had kunnen zijn en wellicht had moeten zijn, maar tegelijkertijd moet je ook realistisch zijn en het speelveld van A tot Z overzien. Je kunt dan maar één conclusie trekken: dankzij de inzet van Europa is er resultaat. Dat durf ik hier echt ferm te zeggen.

Mevrouw Van Tongeren had een vraag over de omvang van de Nederlandse delegatie. Het is net zoals in de Kamer: niet de omvang van een fractie, maar de mensen zelf bepalen de kwaliteit van de fractie. Soms kan het handig zijn dat je heel veel stemmen hebt, maar zelfs dat geldt niet voor de onderhandelingsdelegatie. Een onderhandelingsdelegatie stemt

namelijk niet, maar moet er alleen maar voor zorgen dat alle punten op de i op de juiste plekken worden gezet. We hadden inderdaad een kleinere delegatie dan de megadelegatie die enkele jaren geleden naar Kopenhagen is geweest. De Kamer weet het resultaat van die megadelegatie. We hadden nu een kleine, compacte groep van twaalf mensen, waarmee Nederland, voor zover dat kon, een rol heeft gespeeld in alle essentiële onderhandelingsgroepen. Ik voeg hieraan toe dat je niet overal aan kunt meedoen. In Durban waren 50 verschillende onderhandelingsgroepen. Er zijn 200 tot 300 verschillende sessies geweest. Met de twaalf mensen van de Nederlandse delegatie hebben we juist op die punten ingezet waarover de Kamer vooraf heeft gezegd dat we ons daarop zouden moeten richten. Kortom, we hebben geprobeerd met die kleine, compacte groep vooral in te zetten op de punten die voor de Kamer belangrijk zijn. Dat is gebeurd. Ik wil op voorhand sowieso de kleine delegatie bedanken. Hier naast mij zit de delegatieleider, de eerste onderhandelaar van Nederland: Maas Goote. Met veel waardering heb ik gezien hoe die kleine, compacte groep onder zijn leiding dag en nacht heeft gewerkt. Niet in de laatste plaats geldt dit voor de delegatieleider zelf, die tot twee keer toe een nacht heeft moeten overslaan. Dat is helemaal niet erg, gezien het bereikte resultaat. Ik zeg dan ook tegen mevrouw Van Tongeren: wij zijn tot de allerlaatste minuut gebleven. De credits worden namelijk niet in de eerste dagen verdiend, zoals sommigen willen doen geloven, maar het resultaat wordt bepaald in de finale.

Ik heb ook sommige parlementariërs zien komen. Ik heb hen commentaren horen geven. Het verbaast mij dat sommigen, als ze al weg zijn, van afstand commentaar geven, terwijl het juist in de finale gebeurde. In die finale heeft Europa een cruciale rol gespeeld. De inzet van Nederland hierbij was dat er een package deal zou moeten komen. Ik heb dat letterlijk zo verwoord, ook in de Europese overleggen op de laatste dag. In onze beleving kun je het verlengen van het Kyoto-protocol, de routekaart en het groene klimaatfonds niet allemaal los van elkaar knippen. Voor ons was het alleen acceptabel als er sprake is van een samenhangend pakket en we ook samen die stap zetten. Binnen Europa was er gelukkig voldoende steun voor om dat tot op het laatste moment vol te houden. Dat was ook de reden van de heel stevige interventie, waarbij Europees Commissaris Hedegaard zich in de laatste uren van de conferentie heeft laten zien. Er was vooral in de sloturen een discussie tussen Europa en de andere grote blokken, met name India.

Die package deal was wat ons betreft ook gekoppeld aan de absolute voorwaarde dat er een juridisch bindende afspraak zou moeten komen. Alleen het spreken over een nieuw protocol, want Kyoto is ook een protocol, zou voor ons onvoldoende zijn. Wij wilden daar een wettelijk kader voor hebben, zoals de Kamer dat ook aan ons heeft voorgehouden. In het overleg voorafgaand aan Durban heeft de Kamer aangegeven dat het legaal binding moet zijn en dat het een stevig pakket moet zijn waar je elkaar op kunt aanspreken. Dat was voor ons het vertrekpunt. Als je dan in die onderhandelingsituatie zit en je ziet dat er onder aanvoering van India volstrekt afstand wordt genomen van het begrip «legally binding», dan moet je zoeken naar een andere formulering die in combinatie met een paar andere onderhandelingsonderwerpen uiteindelijk wel acceptabel is. Die formulering is uiteindelijk «outcome with legal force» geworden. Er werd zojuist gevraagd: wat betekent dat nu? Alle juristen, zowel uit Nederland als binnen de EU, bevestigen dat het geen vrijblijvend iets is, maar dat je dus echt streeft naar wettelijke verankering. Dat wordt in de internationale media ook bevestigd vanuit de Verenigde Staten en andere landen. Die wettelijke verankering zal er na 2015 moeten komen. Een ander pluspunt is dus dat we met zijn allen hebben afgesproken dat wat we willen, uiterlijk in 2015 zal zijn vastgesteld en dat daarna de implementatie van start kan gaan. Ik vind dat zelf heel erg belangrijk. Deze lijn komt

volstrekt overeen met wat de Kamer zelf heeft gewild, namelijk een uitzicht op een wettelijke, juridische verankering en basis. Tegelijkertijd is er meer gebeurd. Daarom is het ook iets te kort en te krap door de bocht om te zeggen: wat is nu eigenlijk het resultaat? Dat is de verlenging van Kyoto. De Kamer heeft ook gevraagd: ga Kyoto verlengen. Ook dat zat in het totaalpakket. Hierbij is er geen enkele discussie geweest over de 2° C-doelstelling. De heer Samsom en mevrouw Van Tongeren hebben gezegd dat het onvoldoende is, maar het is juist mooi dat alle 170, 180 landen ja hebben gezegd tegen een langetermijnstrategie, waarbij er wel degelijk sprake is van een juridische verankering van een aanpak waarmee meer wordt gedaan dan met die van alleen de EU plus Australië en een paar andere staten. Juist de wereldwijde onderschrijving van wat we willen, moet de winst zijn. Europa met zijn 12% CO<sub>2</sub>-uitstoot, maakt op dat punt namelijk helemaal niet het verschil, zoals ook de heer Leegte heeft gezegd. Dat moet je voortdurend in ogenschouw nemen, evenals het feit dat de uitstoot van Europa in wereldcontext de komende jaren eerder minder dan meer zal worden. Wij hebben er dus meer dan wie dan ook belang bij dat iedereen mee gaat doen. De grote winst is dat je dat hebt kunnen vaststellen. In die zin vond ik de reactie van de Amerikaanse klimaatgezant veelzeggend. Hij gaf zelf aan: ik heb daarmee ingestemd en dit betekent dus voor het eerst dat wij ons daaraan committeren, inclusief China, India en de Verenigde Staten.

Wat betekent de stap van Canada? Het is jammer dat de Canadezen die stap hebben gezet. Ze plaatsen zichzelf daarmee toch een beetje langs de zijlijn, buiten het speelveld. Canada heeft nu gesproken over Kyoto II en heeft gezegd dat het Kyoto sowieso in algemene zin niet erkent. Canada heeft overigens niet gezegd dat het niet meedoet aan het andere traject. Het land heeft juist wel ingestemd met het plan van aanpak om in 2015 helder te maken wat je wilt en dat vervolgens te implementeren. Dat hebben alle landen namelijk gedaan.

Een ander belangrijk punt, ook van de Nederlandse inzet, was de discussie over het groene klimaatfonds.

De heer **Samsom** (PvdA): Ik interrompeer even, omdat we nu naar de andere onderdelen gaan. Wat gebeurd is, is inderdaad significant. De deelnemers aan Kyoto, op Canada na inmiddels, hebben ferm besloten om een tweede commitmentperiode aan te gaan, onafhankelijk van wat er precies uit de afspraken voor het langetermijnpad komt. Er is een afspraak gemaakt om daarover verder te praten. Dat was de voorwaarde voor Europa en andere om het Kyotoprotocol te verlengen, maar het is gewoon verlengd. Daarmee plaatst de staatssecretaris zich recht tegenover bijvoorbeeld de VVD, die zegt: nee, nee, dat moet je pas doen als je commitment hebt van de Verenigde Staten en China om met bindende reductiedoelen verder te gaan. Dat is mooi, maar dat wil ik wel gemarkeerd hebben, omdat die positie de inzet van dit kabinet in deze kabinetsperiode verder zal bepalen. We verlengen het Kyotoprotocol. We wachten af wat er uit de afspraken voor 2015–2020 komt. Maar onafhankelijk daarvan gaan we voor de tweede commitmentperiode.

De heer **Leegte** (VVD): De VVD wordt hier aangehaald alsof zij niet zou willen verlengen. Dat heb ik natuurlijk niet gezegd. Er is ook geen tegenstelling tussen wat de staatssecretaris zegt en wat de VVD zegt. Wij hebben gezegd: het is een kans om eindelijk eens groen te groeien; we kunnen uit de angst en stilstand. Maar de woorden van de Partij van de Arbeid zijn niet mijn woorden geweest.

De **voorzitter**: Waarvan akte.

Staatssecretaris **Atsma**: Zo heb ik de heer Leegte ook niet begrepen. Ik vond het wel mooi zoals hij begon. Hij zei: het is mislukt en daardoor

hebben we een kans. Het is dus in zijn ogen eigenlijk wel geslaagd. Zo kunnen we ook allemaal weer bij elkaar komen. De formele verlenging is in 2012. De invulling daarvan speelt op dat moment en daarna. Dat weet de heer Samsom ook. Er is nog geen besluit genomen over de precieze inhoud daarvan, behalve dan over het onderschrijven van de 2° C-doelstelling. Maar dat komt dus volgend jaar wel terug.

De heer **Samsom** (PvdA): Maar dat is relevant, omdat dat zou kunnen betekenen dat de VVD alsnog haar zin krijgt, omdat in 2012 de EU en andere, gegeven de trage voortgang op het langetermijnpad, besluiten om hun commitment op te blazen, bij wijze van spreken tot nul terug te brengen, voor bijvoorbeeld het tweede Kyoto-protocol. Ik zie de heer Leegte enthousiast knikken. Is het mogelijk dat dit volgend jaar gaat gebeuren en dat de VVD haar zin krijgt?

Staatssecretaris **Atsma**: Ik heb ooit in de Kamer mogen zitten met een grote vissenkom voor mij. Ik kan niet in die vissenkom kijken. Maar wat Europa doet en wat Europa vindt, is afhankelijk van de opstelling van 27 parlementen. Dat weet de heer Samsom ook. Ik kan ja of nee zeggen, maar in die glazen bol kan ik niet kijken. De 27 Europese lidstaten zeggen samen wat de inzet wordt. Mijn inschatting is dat de Europese Commissie voort gaat borduren op de lijn die tot nu toe is ingezet. Als ik dat even koppel aan de discussie over bijvoorbeeld een reductie van 20% tot 30% CO<sub>2</sub>-uitstoot in 2020, dan weet de heer Samsom wat de inzet is van Nederland en wat de inzet is van Europa. Dan weten wij ook dat Europa met die 20–20-doelstelling, 20% in 2020, verder gaat dan vrijwel alle andere grote spelers. Ik verwacht niet dat er wordt getornd aan de 20–20-doelstelling, die is gekoppeld aan 20% CO<sub>2</sub>-reductie. Ik kan niet beoordelen of Europa wel of niet verdergaat. Daarvoor is Europa op dit moment voor mij iets te groot en iets te onoverzichtelijk. Mijn inschatting is in elk geval niet dat we terugkomen van die 20–20-doelstelling. Ik hoop dat wat ik heb gezegd een geruststelling is.

Het groene klimaatfonds. Wij hebben er heel erg op gehamerd dat je op geen enkele manier ja kunt zeggen tegen het concept van het groene klimaatfonds zonder dat je commitment hebt van de andere landen over de vraag: waar willen we naartoe op de lange termijn en zijn we bereid om dat juridisch vast te leggen? Dat speelde zelfs in het laatste overleg van de EU-landen voor zover ze nog aanwezig waren. Het zou dan namelijk wel heel erg gemakkelijk zijn om een soort trekkingsrechten op een groen klimaatfonds te krijgen, zonder dat je weet waaraan je je gaat committeren. Nederland heeft gezegd dat een groen klimaatfonds niet alleen maar publiek gefinancierd kan worden. Sommige landen zouden dit wel willen. Wij hebben juist benadrukt dat met name het bedrijfsleven in de meest brede zin meer dan geïnteresseerd is om daar ook actief een bijdrage aan te leveren. De bijdragen kunnen op vele terreinen liggen. Mevrouw van der Werf en anderen hebben adaptatie genoemd. Men kan bijdragen aan adaptatieve projecten op het gebied van water, energiebesparing en noem het allemaal maar op. Je kunt heel veel suggesties doen. Die zijn de afgelopen week ook langsgekomen. Juist daarom is het zo belangrijk dat de inzet breed gedragen wordt.

Die inzet wordt overigens ook door het Nederlandse bedrijfsleven voluit gesteund. In de periode dat ik in Durban was, hebben wij gesprekken gevoerd met Nederlandse multinationals, van Unilever tot en met Philips. Ik zal verder geen namen noemen, maar ik moest toch een paar voorbeelden noemen. Maar Nederland heeft ook gesproken met buitenlandse multinationals, die niet zozeer in Nederland gesitueerd zijn, maar die wel vaak vestigingen hebben in Nederland, om ook hun de kans te geven om met suggesties te komen. Dat kwam neer op: kom maar op met ideeën. Wij hebben aan die bedrijven gevraagd: zeg maar hoe u vindt dat

het zou moeten. Het bijzondere is dat Nederland kennelijk als enige, voor zover wij dat kunnen overzien, dat soort initiatieven heeft genomen. Dat wordt in algemene zin zeer gewaardeerd. Wij hebben dat een-op-een binnen Europa en in de verschillende commissies ingebracht. Ik ben blij met de uitkomst daarvan. Er is overigens niet gesproken over de voeding van het fonds. Dat heb ik eerder in het vooroverleg ook tegen de leden gezegd. Het ging namelijk alleen maar over de structuur. Ik heb overigens goede hoop dat wij, dankzij de Nederlandse inspanningen, op enig moment betrokken zijn bij de board die aan zo'n fonds gekoppeld zal worden. Dat is ook belangrijk.

Mevrouw Van der Werf heeft een opmerking gemaakt over ontbossing in algemene zin. Zij vroeg of dat onderwerp aan de orde is gekomen. Mijn antwoord daarop is: ja, zeker ook in bilaterale zin. Ik zeg het ongevraagd, maar tijdens de conferentie kregen wij onder andere een schrijven van Greenpeace, een van de ngo's die zich met name grote zorgen maakt over de ontbossing in Colombia. Dat heeft ertoe geleid wij in een bilateraal overleg met de Colombiaanse minister die over landbouw en milieu gaat, dit onderwerp hebben aangekaart. Wij hebben juist ook aan hem gevraagd wat de strategie is van Colombia bij ontbossing. In algemene zin is het onderwerp ontbossing in relatie tot REDD volop aan de orde geweest. Wij hebben daar, voor zover het nodig was, onze steun voor de gekozen lijn nog een keer bevestigd. Er is verder geen inhoudelijk debat meer geweest over ontbossing in algemene zin. De discussie over de voorwaarden die je moet stellen, ook in het kader van de biodiversiteit, de zorg voor natuurlijke hulpbronnen en de zorg voor de planeet, is verder door ons gevolgd. We hebben alleen maar ja gezegd op de bevestiging van wat er is voorgesteld in een eerder stadium.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Ik denk dat er heel stevige instrumenten nodig zijn. Dat zei ik net ook in eerste termijn. Op hetzelfde moment dat de delegatie in Durban was, werd bekend dat in Brazilië de wetgeving wordt verruimd en dat het weer mogelijk wordt om te gaan kappen. De vraag of er een financiële waardering is voor de bossen, is belangrijk. In hoeverre zit dat helemaal in REDD? Dit is een vraag naar nadere informatie. Zit die financiële waardering voor bosbouw en voor het behoud van bossen erin? Waaruit wordt die dan gefinancierd?

Staatssecretaris **Atsma**: Die koppeling is wel genoemd, maar feitelijk nog niet gemaakt. Die wordt de komende periode wel gemaakt, omdat je ook een financieel instrumentarium eronder gaat leggen, zodat je niet alleen de ontbossing kunt tegengaan, maar met name ook de compensatie meteen kunt regelen. De vraag hoe je dat zou kunnen ondervangen, staat op de agenda voor de volgende klimaatconferentie. De zorg over ontbossing is absoluut relevant. Wij hebben wel specifiek gesproken over de vraag hoe je dat kunt monitoren: hoe kun je nagaan of iedereen zich aan de afspraken houdt? Ik was daar in het bijzonder in geïnteresseerd naar aanleiding van de discussie met de Kamer over de houtkap in Maleisië. Die discussie kunnen de leden zich ongetwijfeld herinneren. Ik vind niet dat die discussie nu moet worden opgevoerd, maar het is wel een punt van aandacht om internationaal veel stevigere afspraken te maken over de manier waarop je kunt monitoren of daadwerkelijk is gebeurd wat men zegt te hebben gedaan om ontbossing tegen te gaan. Dat was ook een van de discussiepunten met de collega van Colombia. Wij waren het er eigenlijk wel voor de volle 100% over eens dat je via satelliet moet kunnen monitoren, maar dat er tegelijkertijd vrijwel altijd vanaf de grond met derden moet worden gemonitord. Het volgende wil ik nog toevoegen in het kader van de zorg van mevrouw Van der Werf. De financiering daarvan en hoe je dat moet doen, staat volgend jaar specifiek op de agenda.

De **voorzitter**: Kunt u verder met de beantwoording? Hoeveel tijd hebt u nog nodig?

Staatssecretaris **Atsma**: Ik heb hooguit vijf minuten nodig, zodat er nog een tweede termijn kan plaatsvinden. Ik heb ongetwijfeld vragen laten liggen.

Mevrouw Van der Werf had een vraag gesteld over het digitale platform waarbij bedrijven zijn betrokken. Nederland heeft daar het initiatief toe genomen, omdat je dan op een vrij makkelijke en transparante manier kunt laten zien wat er kan en wat er gebeurt. Ook het bedrijfsleven zelf stelt dit heel erg op prijs. Wij hebben dit initiatief overigens een-op-een aangeboden aan de vertegenwoordiging van de VN, want het is een digitaal platform waarbij transparantie heel erg wordt bevorderd. Zij was erg enthousiast over het feit dat Nederland dat heeft gedaan. We kunnen het hebben over kleine stapjes en over de vraag wat haalbaar en betaalbaar is. Ook dat is een klein stapje en heeft weinig geld gekost, maar dankzij creatieve mensen die hebben meegedacht over de wijze waarop je dat zou moeten vormgeven, wordt ineens voor iedereen iets zichtbaar wat men tot op dat moment niet echt scherp voor ogen had. Ons is verzekerd dat het digitale platform structureel een plek zal krijgen binnen het geheel. Mevrouw Figueres heeft ons daar een- en andermaal voor bedankt.

Mevrouw Van Tongeren had een vraag over de hfk's en de cfk's. Deze vraag had eigenlijk al bij de vorige punten meegenomen kunnen worden. Zij vroeg: hoe gaan wij daar volgende week mee om in Brussel? Ik behandel deze vraag nu, omdat ik hem koppelde aan de CDM-projecten. Ik heb al eerder in de Kamer gezegd dat er op dit moment in Nederland een absolute stop zit op het internationaal aankopen van rechten die soms worden geassocieerd met zaken die wij eigenlijk niet zouden willen. Daar bereik je dus het omgekeerde effect mee in het kader van de milieumambities. Wij zullen dat volgende week in de Milieuraad nog een keer herhalen, maar de Kamer wist dat volgens mij ook al. Dit is dus een bevestiging van hetgeen we eerder hebben gezegd.

Hiermee heb ik de meeste vragen beantwoord, met uitzondering van de kernvraag van de heer Leegte: wat heb je nu bereikt? Dat heb ik in hoofdlijnen aangegeven. Het resultaat is dus meer dan ik vooraf had verwacht. Er is een bredere consensus bereikt dan velen hadden ingeschat. Ik geloof graag dat het beter had gekund en anders had gekund. Maar gezien de omstandigheden is het alleszins de moeite waard om op deze lijn voort te gaan. Daarmee heb ik ook een antwoord gegeven op de vraag van de heer Samsom.

De **voorzitter**: Mevrouw Van Tongeren had nog een vraag. En volgens mij staat er nog een vraag open van de heer Leegte over ETS in de luchtvaart. Die VAO-aankondiging is namelijk een beetje lastig deze week.

Staatssecretaris **Atsma**: Het is verschrikkelijk dat ik dat heb vergeten. Wat ik zeg over ETS luchtvaart, geldt ook voor ETS-gerelateerde ontwikkelingen in de scheepvaart. Conform mijn toezegging aan de heer Leegte heb ik in Durban aandacht gevraagd voor het feit dat het prachtig is om mondiaal afspraken te maken en mondiale intenties uit te spreken, maar dat het dan ook absoluut de bedoeling moet zijn dat je elkaar daaraan houdt en iedereen daaraan committeert. Het onderwerp stond als zodanig niet op de agenda, maar ik vind het wel relevant omdat ETS in meest ruime zin natuurlijk wel een discussiepunt is, zowel in de plenaire zaal als in de deelsessies die zich in het kader van een klimaatconferentie afspelen.

De heer Samsom vroeg mij of ik bereid ben om nu te zeggen dat ik mij er niet meer druk over maak en dat ik mij houd aan de gemaakte afspraken. Ten eerste, ik maak mij wel druk over wat er gebeurt in de wereld op het

gebied van ETS luchtvaart. Ten tweede, wij kunnen niet anders dan ons houden aan onze gemaakte afspraken, waarbij de Europese lidstaten, 27 in getal, ETS luchtvaart allemaal hebben geïmplementeerd in hun eigen wetgeving, inclusief de steun die men vanuit de luchtvaartsector heeft gekregen. Dat zeg ik ook tegen mevrouw Van Tongeren. Toen was de intentie dat het een mondiaal systeem zou worden. Ik herhaal dat nog maar een keer. Ik weet dat mevrouw Van Tongeren nu ongetwijfeld vraagt: waar staat dat dan? Helaas is het in zijn uitwerking geen mondiaal systeem. Dat steekt mij. Daarover maak ik mij wel degelijk zorgen. Daarom heb ik in oktober aan de Commissie gevraagd om inzichtelijk te maken wat de consequenties zijn voor de Europese luchtvaart als het eenzijdig een Europese introductie betreft. De feitelijke consequenties van de introductie van ETS voor de luchtvaart, zullen zich op 1 januari 2012 niet laten gevoelen. Naar mijn inschatting komt dat pas in 2013, op het moment dat er rechten moeten worden ingeleverd. Dan wordt het echt voelbaar voor de bedrijven in de sector.

Maar daarnaast is de grote dreiging: wat gaan andere continenten, andere landen doen als Europa dit eenzijdig afkondigt? Daar gaat de discussie over. Daarover hebben we met zowel de Chinezen als de Russen als de Amerikanen gesproken. De heer Leegte heeft mij gevraagd of ik weet wat de consequenties daarvan zijn. Nee, dat weet ik niet, maar ik hoop wel dat de consequenties waar men mee dreigt voor Nederland tot een minimum beperkt zullen blijven. Vandaar dat je voortdurend met elkaar in gesprek moet blijven over de vraag hoe je eruit kunt komen. In die zin is Durban een belangrijke stap, omdat deze klimaatop heeft aangetoond dat ook die blokken bereid zijn om wereldwijd juridische afspraken vast te leggen. Dat kan ook helpen in onze luchtvaartdiscussie.

Mede naar aanleiding van de discussie met de Kamer, hebben wij het KiM gevraagd om in oktober alle consequenties voor de Nederlandse luchtvaart in beeld te brengen. De resultaten van die studie zijn er nog niet. Ik verwacht ze in januari of begin volgend jaar. Dat heb ik al eerder aangekondigd. Ik ken natuurlijk wel de cijfers van KLM, van Schiphol en van de gezamenlijke Nederlandse bedrijven. Ik vind het juist belangrijk om daar ook een soort onafhankelijke wetenschappelijke opinie over te hebben, omdat er anders lastig over te debatteren is met de Kamer. Ik weet namelijk wat zij zegt als ik met cijfers van KLM en andere aankom. Ik wil nog weleens een keer herhalen wat de inschatting is van die consequenties, maar als ze klopt, pakt het heel slecht uit. Het zou onverstandig zijn als Nederland daarvoor de kop in het zand zou steken. Ik heb daarom een- en andermaal tegen de Commissie gezegd: maak duidelijk wat de consequenties zijn en wat u gaat doen om sancties van een ander continent – het maakt niet uit welk continent – te voorkomen. Maar wij kunnen niet anders, want het is Europese wetgeving die is geïmplementeerd. Maar het zou buitengewoon wrang zijn als je vervolgens wordt gestraft, in welke zin dan ook, omdat je vooroploopt.

De evaluatie van het hele ETS is voorzien in begin 2014. Dat is mijn antwoord op een specifieke vraag van de heer Leegte. Daar gaan we de komende anderhalf jaar dus over spreken, waarbij het overigens altijd gaat om marktmechanismen. Het is een winstpunt dat ik nog niet heb genoemd in relatie tot Durban dat ook collectief is afgesproken dat er een nieuw marktmechanisme komt dat zich overigens vooral zal richten op de ontwikkelingslanden.

De heer **Leegte** (VVD): Het antwoord op mijn vraag over de evaluatie van het ETS is prima. Het antwoord op mijn vraag over het vliegen vind ik moeilijk te plaatsen in het verhaal dat we hadden bij het Schipholdiner. De staatssecretaris zei daarbij dat hij zich ervoor inzet dat er geen alleingang vanuit Europa komt. Het onderzoek komt nu na december. We beginnen met ETS luchtvaart op 1 januari 2012. We kunnen moties indienen, maar dat helpt niets, want het gaat toch gebeuren. Vervolgens zit ik in mijn

maag met wat dat betekent voor de CO<sub>2</sub>-uitstoot. Volgens mij gaan we meer uitstoten, want vliegtuigen gaan weg. Dat kost economische groei. Ik zit met de staatssecretaris te zoeken naar de middelen die hij heeft, om te ervoor te zorgen dat Europa niet de gekke Henkie van de wereld gaat spelen met de luchtvaart.

Staatssecretaris **Atsma**: Diezelfde zorgen deel ik ook. Daarom heb ik dit punt op het Schipholdiner aangekaart, maar ook daarvoor. Ik heb het in juni dit jaar al aangekaart in de Milieuraad, ook met instemming van de Kamer. Toen al is het aan de orde gesteld. Ik heb dat na de zomer opnieuw gedaan. Ik heb dat op het Schipholdiner ook gedaan, omdat ik ook vind dat een alleingang van Europa buitengewoon onverstandig is. Het was ook niet de intentie om er een alleingang van te maken. In die zin delen we elkaars mening. Maar het is wel wetgeving. Nederland kan niet eenzijdig onder die wetgeving uit. Dat weet zowel Schiphol als KLM en dat weten wij. Ik heb ook nooit gezegd dat wij er alleen onderuit kunnen komen. Je kunt alleen maar iets doen als je dat gezamenlijk met 27 landen zou willen. De eerlijkheid gebiedt dan wel te zeggen dat Europa op dit punt zo verdeeld is als een groot huis. Het is een heel groot huis met 27 kamers. Een beperkt aantal kamers van dat huis is bereid om forsere stappen te zetten. Italië heb ik in eerdere instantie al genoemd. Ik heb ook Spanje genoemd. De Duitsers en de Belgen maken zich zorgen. Ook wij maken ons zorgen. Op dit punt is er geen positie om de wetgeving per 1 januari niet van kracht te laten worden. Alleen de effecten voor de bedrijven zelf zullen pas echt voelbaar worden na 1 januari 2013, want dan begint de korting door te tellen. Maar ik maak mij zorgen over de andere effecten: dat er sancties worden opgelegd door derden, door China, Rusland of de Verenigde Staten. Je moet alles op alles zetten om dat te voorkomen. Daar is op dit moment dus ook alles op gericht. In de tussentijd moet je kijken wat je kunt doen. De financiële effecten worden in beeld gebracht, maar ook – dat was een terechte opmerking van de heer Leegte – de milieueffecten. Ik heb eerder tegen mevrouw Tongeren gezegd dat je wel heel stoer kunt roepen dat het moet en het zal, maar als vervolgens de nieuwe hubs buiten Europa in plaats van in Europa ontstaan, dan wordt er meer gevlogen en dan kan het milieurendement ter discussie worden gesteld. Dat zeg ik met de heer Leegte. In die zin moeten we ook niet bij elkaar de verschillen gaan opzoeken, maar zoeken wat voor het klimaat en het milieu het beste is. Dat is een mondiaal systeem. Ik hoop dat we het daar met elkaar over eens zijn.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Het is lastig debatteren met de staatssecretaris als hij de vertrouwelijke cijfers wel kent en wij niet. Er wordt bij herhaling geciteerd uit cijfers van KLM waaruit blijkt dat het een enorme impact zou hebben dat er hubs buiten Europa zouden komen en dat het een slag zou zijn. Ik heb gevraagd om onderbouwing en onderzoek. Die komen er, maar ergens volgend jaar. Ik vraag de staatssecretaris om de informatie te delen met de Kamer – dan kunnen we met hem debatteren – of om daar niet continu aan te refereren alsof het feiten zijn. Wij kennen de cijfers namelijk niet en krijgen ze niet te zien. Ik ben er helemaal niet van overtuigd dat dit direct het gevolg zal zijn, want het lijkt mij bijvoorbeeld erg moeilijk om van Amsterdam naar Italië te komen door geheel buiten Europa te vliegen.

Staatssecretaris **Atsma**: Voorzitter ...

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Nee, even mijn stukje. Ik heb ook geprobeerd om aandachtig naar de staatssecretaris te luisteren. Wij hebben steeds verschil van inzicht over de vraag: is er nu vastgelegd in de regelgeving dat we pas van start gaan als het een wereldwijd systeem is? Nee, dat is niet het geval. Daar hebben wij het in het vorige

interruptiedebatje over gehad. Er staat dat Europa begint en in gesprek gaat om andere erbij te betrekken, precies zoals het dat nu doet. Daar is echt geen verwarring en verschil van mening over mogelijk. De staatssecretaris en ik kennen de tekst.

Graag wil ik van de staatssecretaris op beide punten een bevestiging: we kunnen niet debatteren over cijfers die wij niet kennen, en ja, zo staat het inderdaad in de wet- en regelgeving.

Staatssecretaris **Atsma**: Mevrouw Van Tongeren zegt dat zij aandachtig naar mij heeft geluisterd. Dat stemt mij tevreden, maar ik weet niet of zij goed heeft geluisterd. Juist omdat ik niet de discussie met haar wil aangaan over de cijfers van KLM en Schiphol die ik heb gebruikt, heb ik gezegd: laten we het KiM inschakelen voor een onafhankelijke wetenschappelijke analyse. Ik wil die cijfers graag nog een keer herhalen. Dan heb ik het over tientallen miljoenen. Als mevrouw Van Tongeren zegt dat een onafhankelijke wetenschappelijke analyse prima is, dan moet zij nu niet flauw doen over het feit dat ik de gegevens nu nog niet heb. De wetenschappers hebben tegen mij gezegd: wij kunnen het onafhankelijk onderzoek dat daarop van toepassing is, met de beste wil van de wereld niet voor 1 januari opleveren. Ik zou het graag willen, maar ik heb er zelf om gevraagd. De Kamer heeft gezegd dat het allemaal niet zo nodig was. Ik vind heldere, onafhankelijk vastgestelde gegevens over de effecten van ETS luchtvaart juist wel belangrijk om de discussie met de Kamer en met andere partijen aan te kunnen gaan. Tot het onmogelijke is niemand gehouden. Ik had ze graag voor 1 januari willen hebben, maar ik heb ze niet.

Ik kom op de mondiale doorvertaling. Natuurlijk is het steeds de bedoeling geweest om dit systeem mondiaal te maken. Maar de International Civil Aviation Organization (ICAO) heeft nee gezegd tegen ETS luchtvaart in Europa, niet meer en niet minder. Ook daar kunnen consequenties aan verbonden zijn. Wat heb je aan een systeem als het niet breed wordt gedragen? De IMO voor de scheepvaart heeft op enig moment wel ja gezegd tegen afspraken, bijvoorbeeld over zwavel. Zo vind ik ook dat het ETS luchtvaart breed gedragen moet worden. Dat is de beste garantie op succes en op draagvlak. Maar op dit moment heeft ICAO nee gezegd, met alle gevolgen van dien. Overigens loopt er nog een hofprocedure. Volgende week is de uitspraak daarvan. Ik ben net als de Kamer buitengewoon benieuwd naar de uitspraak over ETS luchtvaart. Wellicht heeft die ook consequenties. Maar ik ga niet in een glazen bol kijken.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): In mijn interruptie vroeg ik de staatssecretaris niet om het onmogelijke te doen, maar ik zei dat hij niet kan citeren uit cijfers – hij deed het net weer – die wij niet kennen en die wij niet kunnen weerleggen. Laten we die tientallen miljoenen niet noemen tot het moment dat wij daar misschien vragen over kunnen stellen of misschien met andere cijfers komen. De staatssecretaris gaat ervan uit dat het een feit is. Daar kunnen we niets mee. Ik zei niet dat het onderzoek vandaag al klaar moet zijn.

Verder zijn we het erover eens dat het de intentie van Europa is geweest om het wereldwijd te doen. Maar zoals het juridisch vastgelegd is, kan het van start gaan zonder dat het wereldwijd is.

Mijn laatste vraag is: is de regelgeving van ICAO, die uitspraak dat het niet mag in Europa, bindend of niet?

Staatssecretaris **Atsma**: Ik kan het niet beter zeggen. Juist ik heb gezegd dat ik onafhankelijke deskundigen dat bedrag wil laten vaststellen. Mevrouw Van Tongeren moet dan niet zeggen dat ik zit te schermen met cijfers van KLM. Dat doe ik niet. Ik kan ze nog wel een keer noemen, als mevrouw Van Tongeren ze niet heeft gehoord. Ik maak me wel zorgen

over het feit dat de Chinezen tegen ons zeggen dat ze toch nog eens even bekijken wat ze met Europa gaan doen, en dat de Russen zeggen dat ze nog eens even bekijken wat ze met de overvliegtarieven gaan doen. De Amerikanen gaan nog verder. Zij hebben zelfs een wetgeving in procedure om hun maatschappijen te verbieden om mee te werken aan ETS Europa. Dan heb ik het niet over ETS binnen Europa, maar over ETS van buiten Europa naar Europa toe. Kortom, daar heb ik mee te maken. Als je dat kwantificeert, kom je op megabedragen. Ik ga geen bedragen meer noemen, want dat mag niet van mevrouw Van Tongeren, maar ik ben er wel van overtuigd dat het er diep insnijdt.

**De voorzitter:** Er is nu een korte tweede termijn van de Kamer. Ik stel voor één minuut, oplopend tot een ruime minuut. Ik zal wederom heel coulant zijn. Niet te veel interrupties bij elkaar, alstublieft, want daar is tijd genoeg voor geweest.

**De heer Leegte (VVD):** Voorzitter. Over het ETS luchtvaart. Ik wil graag dat de staatssecretaris toezegt dat hij goed in de gaten houdt wat er op Europees gebied gebeurt. Dan hoeven we daar geen motie toe in te dienen. Kan hij een soort monitoring afspreken, bijvoorbeeld ieder kwartaal, om te voorkomen dat andere landen douceurtjes gaan geven aan hun luchtvaartmaatschappijen, terwijl wij dat niet doen en wij daarmee Schiphol en KLM onnodig het leven zuur maken?

Ik begrijp wat de Partij van de Arbeid heeft gezegd in eerste termijn. Als je namelijk zo ingegraven zit in het idee dat de wereld vergaat door CO<sub>2</sub>-uitstoot, is het lastig om de nuchtere realiteit van het CDA en de VVD te volgen. We mogen 33 gigaton uitstoten, maar de uitstoot zal 64 gigaton zijn. De discussie dat er een wig gedreven is tussen het CDA en de VVD snap ik politiek, maar ze is natuurlijk onzin. Wij zijn het juist erg met elkaar eens over de belangrijke dingen die we moeten doen, de echte oplossingen. Vandaar dat wij ook inzetten op biobrandstoffen. Als we het percentage bijmenging van biobrandstoffen verhogen, doen we groene dingen, stimuleren we de economie en is er minder CO<sub>2</sub>. Biokerosine helpt de wereld vooruit, en niet zozeer belasting op CO<sub>2</sub>. Wees dus reëel en zet in op groene groei. Dan worden we concurrerend en kunnen we het onderwijs en de zorg betalen, want uiteindelijk is dat onze grote uitdaging. We moeten er niet voor zorgen dat we onszelf over de afgrond duwen.

**De heer Samsom (PvdA):** Voorzitter. Ik begin wat geïrriteerd te raken in tweede termijn. Daar kan de staatssecretaris maar voor een deel wat aan doen, maar op dat deel spreek ik hem wel aan, want hij probeert hier nu een soort evenwichtskunst tussen de VVD en de rest van de Kamer te beoefenen. Daar moet hij gewoon mee ophouden, want anders hebben we een onduidelijke positie, en aan een onduidelijke positie – dat weet degene die naast de staatssecretaris zit – heb je in een internationale onderhandeling helemaal niets. Dat is heel erg contraproductief. De heer Leegte had het over het karretje aan de rand van de afgrond. Het klopt dat het karretje op de rand van de afgrond staat. De heer Leegte duwt zo hard mogelijk om het eroverheen te krijgen. Achter het stuur zit mevrouw Hedegaard en zij zet het karretje vol in zijn achteruit om bij de afgrond weg te komen. Waar zit deze staatssecretaris? Waar zit hij? Zit hij achterin een beetje mevrouw Hedegaard af te leiden met gezeur over het ETS? Dat is namelijk precies zo'n puntje waar de staatssecretaris een gevaarlijke lijn bewandelt en wat mij betreft, overkruist. Hij begint namelijk elke keer als het ter sprake komt te difficulteren op een positie van Europa in de rest van de wereld die inderdaad lijkt op een alleingang. Nee, ze is een alleingang, omdat ze een voorbeeld schept voor wat de rest van de wereld hierna zou kunnen en zou moeten doen. Als hij op dat punt gaat difficulteren, dan komt daar achteraan de gehele Kyotopositie van Europa, die eigenlijk ook een alleingang is, waar wij achter staan. Het is

een moeilijk besluit, maar we willen dat besluit graag nemen omwille van de toekomst. Als deze staatssecretaris achter in het autootje mevrouw Hedegaard zit af te leiden, kan ze niet vol in zijn achteruit en krijgt de heer Leegte zijn zin. De staatssecretaris moet uitstappen en de heer Leegte op zijn vet geven. Hij moet gewoon tegen hem zeggen: hoor eens, je zit in een coalitie, partner; wij hebben afgesproken dat wij op het gebied van de klimaatverandering de EU-positie volledig volgen en steunen; we gaan niet verder; dat zou de Partij van de Arbeid graag willen, alla daar heb ik het nu even niet over, maar we gaan in ieder geval doen wat we hebben afgesproken. Daar moet de VVD voor terug in zijn hok. Ik snap dat de staatssecretaris denkt: ik wandel het lijntje een beetje wankel af. Maar dat is uiteindelijk desastreus voor de positie van Nederland, en het staat er al niet zo best voor.

De heer **Leegte** (VVD): Ik vraag mij af of de heer Samsom nog wel van deze wereld is. We hebben een schuldencrisis. De euro staat op instorten. We hebben problemen om de zorg en het onderwijs te betalen. Vervolgens doet de heer Samsom alsof hij met 12% en binnenkort 7% van de werelduitstoot van CO<sub>2</sub> de wereld gaat redden. In welke wereld leeft hij? Is dat fantasialand? Wij zitten daar niet. We moeten de economie betaalbaar houden en we moeten zorgen voor groene groei. Het is een prachtig retorisch verhaal, maar we moeten wel reëel zijn. Uiteindelijk moeten we met zijn allen geld verdienen om belangrijke dingen te doen voor de zorg en voor de onderkant van de arbeidsmarkt, waar de PvdA zich altijd zo druk over maakt. We moeten geen leuke spelletjes spelen en doen alsof er een soort wig zit tussen het CDA en de VVD, want ik kan hem niet ontdekken. Als ik hem niet kan ontdekken, dan zal hij er niet zijn.

De heer **Samsom** (PvdA): De heer Leegte heeft die wig net geschetst. Hij wil het karretje over de rand duwen. Hij zegt: die 12% is allemaal onzin en we hebben grotere problemen. Dat is de inhoudelijke discussie over de vraag of het klimaatprobleem een detail in de geschiedenis blijkt te zijn of dat het inderdaad een bedreiging voor de toekomst is. Ik heb het over de politieke positie van de heer Leegte. Zijn inhoudelijke positie is duidelijk: Kyoto moet over de rand. Zijn politieke positie slaat werkelijk nergens meer op. Hij zegt: het moet over de rand, maar ik ga er niets aan doen; ik sta een beetje op de achterkant op die bumper te douwen en verder doe ik niets. Dat snap ik niet. De heer Leegte heeft de staatssecretaris nodig, want de VVD is coalitiepartner van het CDA. Ik zou het helemaal geen probleem vinden en ik zou mij er absoluut niet over opwinden, als ik niet zou zien dat de staatssecretaris zich er uitermate door laat afleiden. Dat wens ik dus niet te laten gebeuren. Ofwel de heer Leegte douwt door met een motie tegen de staatssecretaris waarin staat dat hij moet ophouden Kyoto te verdedigen, ofwel de staatssecretaris zegt tegen de VVD: houd op mij af te leiden; we gaan nu gewoon doen wat nodig is; u houdt uw praatjes maar voor de ledenvergadering van de VVD, maar niet meer in dit huis waar het politiek relevant is.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Voorzitter. Even een paar kleine dingen. Het rapport van het KiM in januari of februari is prima. Het CDA heeft net gevraagd om daarbij ook te kijken naar de cijfers van Bloomberg New Energy Finance, waaruit blijkt wat het daadwerkelijk zou kunnen betekenen. Het is interessant om die nuance erbij te hebben. Volgend jaar komen de financiële instrumenten tegen ontbossing op de agenda. Het pleidooi van het CDA is om in de komende maanden en jaren te benoemen wat de onderwerpen zijn op de agenda van het bindende akkoord waar we naartoe gaan, en om vanuit Europa daar een voorzet voor te doen, waar de Kamer ook naar kan kijken.

Ik kom op Durban en groene groei. Het CDA zal de verbindende rol kiezen in dezen. Het zal zeggen dat het inderdaad zit in het punt van groene groei.

Sta mij dit even toe, voorzitter. Anderen hebben ook de kans gekregen. De VVD zegt dat we uit de klem van angst en beklemming komen. De staatssecretaris zet daar wat anders tegenover. Hij laat het begrip los dat Nederland ook op internationale platforms vaak gehanteerd heeft, namelijk «ontkoppeling»: groei en milieudruk ontkoppeld. Ik wil graag markeren wat ik de staatssecretaris net heb horen zeggen over koppeling. Hij sprak over groei en zorg voor het milieu als koppeling. Ik vind dat een zeer essentieel punt, waarmee we een breuk hebben met een traditie, ook van de Nederlandse inzet. Het is echter wel iets wat het CDA en mij zeer na aan het hart gaat. Het is een koppeling. Dat wil ik ook zeggen in antwoord op de heer Leegte. Daar vinden het CDA en de VVD elkaar. Het is inderdaad niet meer vanuit angst en beklemming, maar CO<sub>2</sub>-reductie kan samengaan met economische groei. Dat zien we, ook in Europa. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat de ontwikkelingslanden zich aan de kant scharen van Europa. Ik vind het jammer dat de staatssecretaris daar in eerste termijn niet op is ingegaan. Dat betekent namelijk dat ook ontwikkelingslanden niet meer denken: die CO<sub>2</sub>-reductie voorkomt onze kans op groei en daarom blijven wij lekker bij China. Maar ze willen samengaan met Europa, omdat ook zij die koppelingskansen zien. Ik denk dat daar een heel belangrijk punt ligt dat ons verbindt. Ik wil de staatssecretaris daar in tweede termijn graag nog even over horen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Ik wil eerst graag interrumpen op mijn collega van het CDA. Hoe kijkt de CDA-fractie aan tegen de politieke positie die de VVD in dit overleg heeft geschetst?

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Ik heb daarover verschillende dingen gehoord. Uiteindelijk heb ik de VVD horen zeggen dat ze niet uit het Kyoto-protocol wil, maar dat ze de uitkomst van Durban ziet als een kans. Daar vinden wij elkaar op. Maar ik ben iets positiever over de uitkomsten over Kyoto op zichzelf, omdat ik op de lijn zit van groene groei, koppeling CO<sub>2</sub>-reductie en groei.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Ik zal het vanwege de tijd hier maar bij laten.

Voorzitter. Ik heb nog geen antwoord gehad op mijn vraag: gaat de staatssecretaris inbrengen wat staatssecretaris Weekers in de Eerste Kamer gezegd heeft over accijnzen, belastingen op scheepsbrandstof en luchtvaartbrandstof?

Ik heb mijn vraag over de F-gassen misschien niet helder genoeg gesteld, maar het onderwerp staat op de geannoteerde agenda onder g. Daar lees ik het zorgelijke bericht dat de uitstoot van deze gassen met 30% is toegenomen en dat dat niet de bedoeling kan zijn. Er staat dat er meer en aanvullend beleid moet komen. Waar denkt de staatssecretaris daarbij aan?

Verder schaar ik mij achter de opmerkingen van de heer Samsom over Kyoto en het ETS.

#### **Voorzitter: Leegte**

De heer **Koolmees** (D66): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor zijn beantwoording. De oproep van D66 over de grondstoffen is: wees ambitieus en loop voor de troepen uit, alstublieft.

Er is nog een punt dat openstaat. Wil de staatssecretaris bepleiten dat het grondstoffengebruik deel uitmaakt van het Europese semester?

Ook heb ik een vraag naar aanleiding van het antwoord dat de staatssecretaris gaf over de voortrekkersrol van Nederland in de fiscaliteit en de

groene belastingen. Kan de staatssecretaris op zijn minst, met het oog op een gelijk speelveld, bepleiten dat andere landen ook een grote stap vooruit zetten?

**Voorzitter: Koolmees.**

De **voorzitter**: Het woord is aan de staatssecretaris. We hebben nog een paar minuten.

Staatssecretaris **Atsma**: Voorzitter. Het is toch wel heel bijzonder dat ik voor het eerst in de Kamer op dit punt hoor dat Nederland anderen moet voorhouden dat zij het spoor van Nederland moeten volgen. Het is jammer dat de heer Jansen er niet is. Maar goed, laat ik verder geen nieuwe vragen uitlokken. Ik vind toch dat het wel gezegd mag worden. Ik ga akkoord met wat er is gevraagd over het semester. Mevrouw van Tongeren had het over het uitfasen van F-gassen. Wat mij betreft, gaat het om stapsgewijs uitfasen. Wij steunen de lijn die de Europese Commissie voorstelt en voorstaat. De verordening is vooral een stap in de goede richting. Wij hebben daar geen discussie met de Kamer over, maar sneller dan snel kan niet. Het zal vooral gaan om een geleidelijke uitfasering. Maar wij hebben daar eerder al over gesproken. Ik heb nog een paar opmerkingen over ETS. Mevrouw van der Werf steunt wat ik heb gezegd over het KiM-rapport. De heer Leegte zei: stop met het gedoe over ETS. De heer Samsom gebruikt ETS luchtvaart als een aanknopingspunt om te suggereren dat ik op de achterbank zittend invloed probeer uit te oefenen op een koers die we niet zouden moeten willen rijden. Niets is minder waar. Ik heb juist aan mevrouw Hedegaard gevraagd, maar ook aan de heer Kallas en anderen: breng in beeld wat de consequenties zijn. Als de heer Samsom zegt dat ik er niet meer over mag beginnen, moet ik hem teleurstellen. Dat ga ik wel doen, zeker omdat de Commissie heeft toegezegd dat ze komende maandag zal rapporteren wat de bevindingen van de verschillende Commissarissen op het gebied van ETS luchtvaart zijn. Ik wil juist aan de heer Samsom vragen om te stimuleren dat ik die vraag ook blijf stellen, al is het alleen maar om een antwoord te krijgen op de vraag van mevrouw Van Tongeren. Ik ga daar dus juist wel over beginnen. Ik zal ook nog eens een keer zeggen wat mijn zorg is. Ik hoop dat de Commissie kan bevestigen dat het geen enkel effect heeft, want dat zou het allerbeste zijn. Ik weet niet of dat gebeurt, maar ik ga er wel over beginnen. Die rapportage is aangekondigd. Ik hoop dat die nu komt. Ik kom op het KiM-onderzoek. Ik kan niet sneller dan snel. Ik ben ook zeer benieuwd naar de uitkomsten daarvan. De relatie met het milieubeleid moet er absoluut komen. Ten slotte kom ik op Durban.

De **voorzitter**: De heer Leegte heeft gedreigd met een motie. Ik wil hem nog één keer in de gelegenheid stellen om een vraag te stellen.

De heer **Leegte** (VVD): Ik vraag de staatssecretaris om ervoor te zorgen dat Nederland op het gebied van ETS geen andere dingen doet dan andere landen, en dat we dus monitoren welke douceurtjes Duitsland en Engeland geven aan hun luchtvaartmaatschappijen.

Staatssecretaris **Atsma**: Zeker. Laat dat een absolute voorwaarde zijn, want het is al ingewikkeld genoeg dat andere continenten en andere grootmachten zeggen dat ze niet meedoen, maar als het ook nog eens in Europa tot een verschillende benadering zou leiden, dan zou het volstrekt onaanvaardbaar zijn. Nederland is een groot luchtvaartland. We hebben daar dus geen enkel belang bij. Ik kan de heer Leegte zeker de garantie geven dat wij op dit punt met de bedrijven als een bok op de haverkist

zitten. Op het moment dat er ook maar enig signaal is dat het gebeurt, zijn wij bereid om, conform de oproep van de heer Leegte, tot actie over te gaan.

Dank voor de waarderende woorden die de Kamer voor de onderhandelingsdelegatie van Nederland heeft uitgesproken. Een flink aantal delegatieleden is hier ook aanwezig. Ik ben heel erg blij met wat is gedaan. Iedereen die hierbij betrokken is geweest en wellicht ook een volgend jaar erbij betrokken is, heeft ook goed de oproep van mevrouw Van der Werf gehoord om proactief invulling te geven aan de REDD-agenda. Ik zal zorgen dat die in de Kamer wordt geagendeerd, zodat de Kamer daar in het vervolg ook zelf over mee kan praten. Dan gaat het over de financiering en de context waarbinnen een en ander gebeurt.

Mevrouw **Van der Werf** (CDA): Het CDA bedoelde dat er toegewerkt moet worden naar de hele agenda van de bindende afspraken die gemaakt zullen worden. Dit is er één van.

Staatssecretaris **Atsma**: Uiteraard. Ik vertrouw de Kamer toe dat zij daar voldoende scherp op reageert.

De heer Samsom sprak over mijn rol op de achterbank. Ik zit wel eens op de achterbank, maar in Durban heb ik, zoals men van mij verwacht, de fiets gepakt. Ik heb dat mevrouw Hedegaard niet zien doen. Ik zal het haar wel vragen. Ik heb dus niet naast haar en niet achter haar gezeten, want ik ben gefietst naar het congrescentrum. Als het nodig is, leg ik mevrouw Hedegaard bemoedigend een handje op de knie. Als het niet anders kan, spreek ik haar toe op de manier waarop dat soms ook nodig is. Als zij uit de bocht dreigt te vliegen, moet je dat ook durven zeggen. Maar in het algemeen heb ik veel waardering voor haar inzet in Durban. Ik weet zeker dat mede daardoor het behaalde resultaat is bereikt. Ik zeg met mevrouw Van der Werf dat mede door die stevige positionering ook de ontwikkelingslanden zich achter Europa hebben geschaard. Dat was alleen maar goed. Dat is belangrijk, omdat de vuist die je daar kunt maken, groter is dan de optelsom van de emissie vanuit Europa. Dat is de kracht geweest van onze opstelling, met dank aan de Kamer. Ik weet mij ook in dit opzicht gesteund door de bijdrage van de VVD – dit zeg ik tegen de heer Samsom – want het is goed om hier en daar de nuances mee te krijgen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Ik heb mijn vraag over Weekers en de toezeggingen op de scheepvaartaccijns tot twee keer toe herhaald en tot twee keer toe krijg ik geen antwoord. Daar wil ik toch wel graag een antwoord op.

Staatssecretaris **Atsma**: Ik heb de opmerkingen van de heer Weekers niet gehoord. Ik weet één ding zeker: over accijnzen is in het kader van Durban totaal niet gesproken. Het lijkt mij buitengewoon onwenselijk om op zo'n platform over belastingen te spreken. Ik zou er faliekant op tegen zijn. Voor wat er in Nederland gebeurt op het gebied van de fiscaliteit, verwijs ik de leden naar de debatten en de discussies van de Kamer met de heer Weekers.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks): Ik zorg dat de desbetreffende uitspraken bij de politiek assistent van de staatssecretaris terechtkomen. Ze waren specifiek gericht op de discussie binnen Europa over deze belastingen. Ze hebben niets te maken met Durban en niet-binnenlands beleid.

De **voorzitter**: Die komen naar de staatssecretaris toe. Ik heb de volgende toezegging genoteerd. De staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu zegt toe in het voorjaar van 2012 met een

kabinetsreactie te komen op het rapport Groene groei van de Taskforce Biodiversiteit. Dat klopt? Ik zie een knikkende staatssecretaris. Het KiM-rapport komt in januari. Dat heb ik ook een aantal keren gehoord. Ik dank de staatssecretaris voor de beantwoording. Ik dank de ambtenaren voor hun aanwezigheid, en de mensen in de zaal voor hun interesse in dit debat. Dank aan mijn collega's.